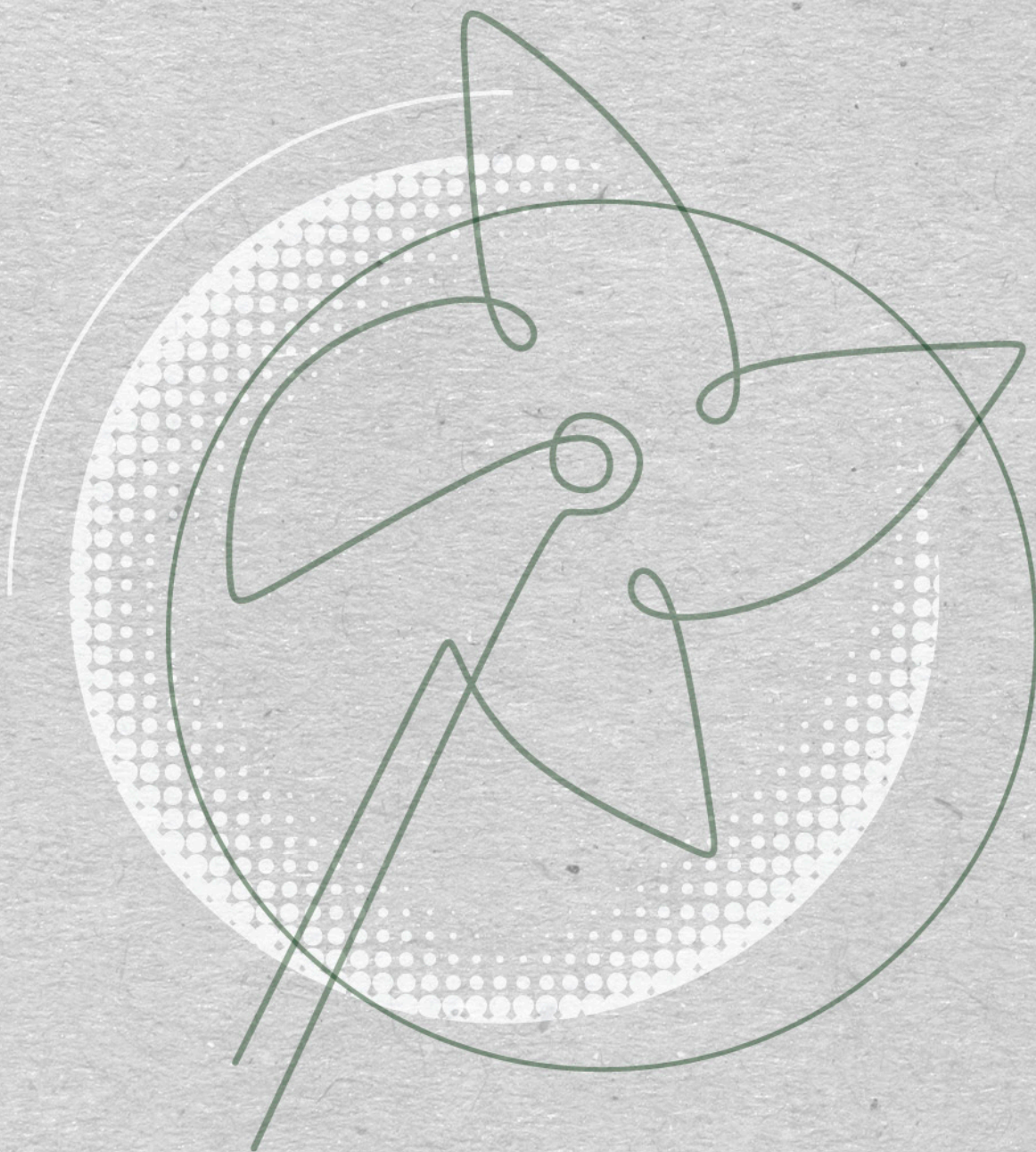

מחקר הערכה לתוכנית עם המשרד להגנת הסביבה

פיתוח מנהיגות נוער להתמודדות עם משבר האקלים בתנועות הנוער בישראל

דוח סיכום - שנה ראשונה
שנת הפעילות תשפ"ב 2021-2022
מוגש למועצת תנועות הנוער בישראל. נובמבר 22

מחקר הערכה לתוכנית עם המשרד להגנת הסביבה
פיתוח מנהיגות נוער להתמודדות עם משבר האקלים
בתנועות הנוער בישראל

דוח סיכום – שנה ראשונה
שנת הפעילות תשפ"ב 2021-2022

ביצוע המחקר : הצוות הדידקטי בע"מ

יועץ מדעי : פרופסור ניר אוריון, המחלקה להוראת המדעים, לימודי סביבה
וכדור הארץ, מכון ויצמן למדע.

ניהול מחקר השטח, השתלמויות, תצפיות וראיונות : אבי בורגר, אימפלימנט בע"מ

ניתוח ממצאים, מחקר איכותני : ארזה גילת-לבון מומחית הערכה ומדידה

תצפיות בסניפים, בקורסים ובמחנות קיץ : אבי בורגר, נעם אבן, שירה פאר,

שני הרפז כהן, טל בורגר, עידן צפי לוי

כתיבה ועריכה : ד"ר נעם אבן

הערות:

- הדוח הודפס בהתאם לתקן של נייר שמיוצר מיערות נטועים. ללא פגיעה בסביבה.
- בכל מקרה בו היה שימוש בלשון זכר או לשון נקבה, ההתייחסות לשני המינים.
- בדוח לא מוזכרים שמות של תנועות נוער ולא זוהו סניפים. אין בממצאי הדוח משום העברת ביקורת על תנועה זו או אחרת.
- במקומות בהם שולבו ציטוטים מוזכר רק התפקיד של המרואיין או המרואיינת בתנועה.
- במידה ובהקשר של תצפית התבקש אזכור שם, הוזכרו רק שמות פרטיים.
- במהלך הדוח השתמשנו במושגים: חינוך אקלימי, קיימות, תוכנית, מיזם, יוזמות, פרויקט, לתיאור התוכנית.

תוכן העניינים

3	תקציר הדוח
8	הקדמה
8	היערכות הוועדה המקצועית
14	'להוביל שינוי'. המודל של ג'ון קוטר והתאמתו לתהליכי השינוי במיזם
18	כלי ההערכה ואיסוף המידע באמצעותם
	ממצאים
	חלק א' - "... יצאנו לדרך..."
19	"אורח לרגע" - התנהלות תצפיתנים ותצפיתניות בסניפים ובשטח
19	סיפור אחד על ביקור אחד – התרשמות של תצפיתן 'צופה מן הצד'
22	תובנות שעלו בשיחות עם רכזי ורכזות אקלים וקיימות תנועות
24	חלק ב' - המודעות למשבר האקלים בקרב חניכי תנועות הנוער
	חלק ג' - השפעת הפעולות בתנועת הנוער על אורח החיים האישי
29	של המדריכים והחניכים
	חלק ד' - החיבור בין נושא משבר האקלים והקיימות לסדר היום התנועתי
35	ולחזון של התנועות
41	חלק ה' - עדויות לשינויים ארגוניים והתנהגותיים בסניפי התנועות ובמפעלי הקיץ
52	חלק ו' - יוזמה ואקטיביזם בתחום המאבק במשבר האקלים בקרב תנועות הנוער
54	סיכום, מסקנות והמלצות
	יישום השנה הראשונה בתוכנית פיתוח מנהיגות נוער להתמודדות עם משבר האקלים
58	נספח 1. תבנית לבניית תוכנית עבודה להפחתת טביעת רגל אקולוגית
60	נספח 2. טביעת רגל אקולוגית – עקרונות והבהרות
61	נספח 3. כלי מחקר לתצפיות בשטח ומתווה לראיונות
66	נספח 4. טבלת תצפיות וריכוז היקפי ראיונות ושיחות
67	רשימת מקורות

תקציר הדוח

לפני למעלה מ-70 שנה אמר הסופר משה שמיר בכינוס שנושא: משבר הנוער (דברי שיח, 1951) "את המלאכה צריך לבצע טיפוס של שליח נאמן וטוב, ... טיפוס של מדריך תנועת נוער"

עשרות תצפיות, שיחות וראיונות הותירו בנו את הרושם שהמלאכה לקידום מודעות בנושא משבר האקלים אכן נעשית על ידי תנועות הנוער. התנועות נכנסו לתהליך של חינוך אקלימי והרימו את דגל המאבק במשבר האקלים. נבנה תהליך מסודר, בשלבים, עם חזון, יעדים ודרכי פעולה. דומה שרוח תנועות הנוער מהווה גורם משמעותי במיוחד ביכולת להוביל תהליכים שמחייבים קבלת אחריות אישית וקבוצתית.

בניתוח דרכי החינוך בתנועות הנוער¹, הגיעו החוקרים למסקנות אודות ייחודו של תהליך חינוכי חדשני, כדוגמת תוכנית זו, בתנועות הנוער. נראה כי מסקנתם תואמת את הירתמות התנועות ויכולתן להשתתף במיזם החינוך לקיימות "מאפייני הבחירה והגמישות של תנועות הנוער יוצרים אפשרות ממשית לגילוי אחריות אישית, יוזמה, מעורבות, מימוש עצמי ומעל כל אלה יצירת ערך אישי לכל אחד מהמשתתפים... תנועות הנוער מדגימות הלכה למעשה לחניכים כיצד לקחת אחריות על חייהם תוך ההבנה של השפעת מעשיהם על אחרים בכל רגע נתון."

כעת, אחרי כמעט שנה של פעילות בשטח, למדנו על תוצאות ראשונות של התהליך בתנועות הנוער. למדנו מתהליך ההכנה של התוכנית ששלבי הפיתוח והביצוע התנהלו בצורה מקצועית. הוקמה וועדה מקצועית בה שותפים: המשרד להגנת הסביבה, משרד החינוך מינהל חברה ונוער ומועצת תנועות הנוער בישראל (מת"ן) שמובילה את יישום התוכנית בתנועות הנוער. הוועדה הקפידה על לימוד והכרת הנושא. הניסיון והידע המצטבר מלמדים כי הפנמה של ערך ה"קיימות" ושילוב של חינוך אקלימי משמעותן תהליך שיוביל למהפך תפיסתי ולמעשה, זאת מהות החינוך.

העיסוק בנושא הוא תהליך מתמשך, שתוצאותיו ישפיעו על הדורות הבאים. פרסום קול קורא לתנועות הנוער, אפשר לראשונה להקצות משאבים משמעותיים ביותר, שאפשרו גיוס כוח אדם איכותי לתפקידי רכזות ורכזי אקלים וקיימות בתנועות הנוער. במקביל החל פיתוח של תוכנית שתבוצע בשלבים, בכל תנועה על פי רוח התנועה עקרונותיה ויכולותיה. כל התוכניות התנועתיות נבחנו בוועדה המקצועית על פי הקריטריונים שהוגדרו לתנועות. למדנו כי התהליך המקצועי שהתנהל מתאים לתהליכי יצירת שינוי שהוגדרו במודלים מדעיים.² נרחיב בנושא זה, כמו גם בתיאור התהליך, בהצבת היעדים אל מול היישום ובהצגת ההזדמנויות והיעדים לשנים הבאות, בחלק המורחב של הדוח אשר יוגש בהמשך.

במהלך חודשי הקיץ יוני – אוגוסט 2022 בוצע מחקר ההערכה והממצאים מהשטח מוצגים בדוח שלפנינו.

¹ הימן זהבי, ר. גרטל, ג. (2017) **חינוך מאפשר, החינוך בתנועות הנוער כהכנה לחיים**, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל. עמ' 157-158

² ראו לדוגמה: גיון קוטר (2006), **להוביל שינוי**, הוצאת מטר

לתנועות הנוער יש פוטנציאל להיות ראש חץ חינוכי בתחום של חינוך אקלימי והתנהגות מקיימת. בדומה לכל תוכנית חינוכית, גם כאן יש תהליך ובמסגרתו כל תנועה פועלת על פי ערכיה ותפישות עולמה. הכיוון משותף, היעדים משותפים ואליהם כל התנועות שואפות.

כיום, שנה מתחילת התוכנית, משולבת בחזון של כל התנועות התייחסות למשבר האקלים וממנו נגזר האופן שבו בוחרת התנועה להתמודד עם האתגר לעיצוב התפיסה הערכית ושינויי ההתנהגות הנדרשים. אצל כולם עולה כי מדובר בנושא מרכזי לתנועה שהפך לחלק מסדר היום התנועתי. ההתמודדות בכל תנועה עם הנושא היא בהתאם לתפיסת העולם הערכית של אותה תנועה.

מדריכים בוגרים ומדריכים צעירים משתמשים במושגים שעלו במסגרת הפורום של רכזי ורכזות קיימות תנועתיים. במסגרת הלמידה המשותפת וכחלק מהמשימות התנועתיים עסקו בתוכנית החינוך האקלימי, בהפחתת 'טביעת הרגל האקולוגית', 'משבר האקלים', 'תרבות צריכה' ו'חינוך לקיימות'. השימוש במושגים מתאים להקשר בו באו לביטוי וברור שמנסחי החזון, כמו גם נציגי התנועות עמם נפגשנו, מבינים היטב את הנושא.

לקראת הגעה לתצפית התנהלה שיחה מקדימה עם רכזות האקלים והקיימות [הכוונה לתקן חדש במטה התנועות, לאור התוכנית]. הוסברו מטרת המחקר והתצפית ונקבע מהלך התצפית בשטח. בכל שיחה מקדימה הבהרנו כי המטרה אינה בחינת התנועה ופועלה אלא לימוד תהליכים ומגמות במסגרת הנושא וכיצד יש להם ביטוי בפעילות התנועתיית אותה הגענו לראות. אשר על כן לא זיהינו תנועות או בעלי תפקידים ואת השתייכותם לתנועה זו או אחרת במסגרת התצפיות והראיונות.

בשיחות עם רכזי ורכזות אקלים וקיימות תנועתיים ההסכמה הרחבה ביותר הייתה לגבי תרומת הפורום במת"ן והקבוצה שמפעילות מעין לוי וסמדר רברבי³. ההתכנסויות רציניות, המידע חדשני ומעניין והאפשרות להיוועץ ולהתלבט ביחד ממש נותנת כוחות. העובדה שיש אפשרות להתלבט גם עם חברים וחברות מתנועות אחרות וגם עם זיוית לינדר ושרית לוי-גרוסו מהמשרד להגנת הסביבה חשובה.

"מרגישים שמתאמצים לתת לנו כלים ותשובות." "יש משהו מאד מרגש באמון שאנחנו מקבלות מהתנועות, ממת"ן ומהמשרד. אמנם תהליך חינוכי לוקח זמן, אבל מצד שני משבר האקלים מצריך תגובה מהירה. זה שאנחנו נתמכות מקצועית זה ממש מרגיע." "עזרו לי להבין לאן אני נכנסת ונתנו לי הרבה טיפים איך ליצור את החיבור והדרישות וגם הייתה הרבה חניכה ותמיכה."

ניתוח המידע הרב שהגיע מהתצפיות ומהראיונות התבצע בכלי מיון וניתוח איכותניים, תוך ניסיון להביא גם ייצוג כמותי במקומות שהדבר התאפשר.

הניתוח נערך באמצעות זיהוי קטגוריות-על וקטגוריות משנה אשר יצרו תמונה שלמה בהלימה לנושאי המחקר, שהוגדרו מראש. נערך תהליך של חיפוש שיטתיות וחזרתיות, השוואה והנגדה. התהליך התבצע בדרך של זיהוי חלקים רלבנטיים בתשובות המרואיינים, הגדרת גבולותיהם ומיונם לפי תבנית מארגנת ונושא המחקר הרלוונטי.

במהלך הניתוח נבחרו ציטוטים מאפיינים ומייצגים מדברי המרואיינים והם יובאו בתיאור הממצאים.

³ ראו בהמשך הגדרות התפקידים בוועדה המקצועית.

כך, למשל, שאלנו את המרואיינים האם מאז התוכנית עולם הידע שלהם בנושא התרחב ובאילו אופנים. כל המרואיינים, ללא יוצא מן הכלל, הבהירו כי מאז כניסת התוכנית לתנועת הנוער שלהם, חלה הרחבה משמעותית בידע שלהם בתחום משבר האקלים לנושאים נוספים שלא היו מודעים להם קודם, כמו גם העמקה של התובנות לרבדים עמוקים ולהקשרים השונים של המשבר לתחומי החיים שלנו בהווה ובעתיד

להלן דוגמאות מייצגות מהדברים שנאמרו :

"מהתנועה למדתי יותר מה התוצאות של המשבר, איך הוא השפיע על העולם ועל אנשים. מה הגורמים למשבר, ושמחזור בקבוקים זה חשוב אך לא יפתור את הבעיה. זה עניין של שינוי תודעת צריכה כללית (לא רק חד פעמי [חד"פ]), חברות ענק, מפעלים והזיהום שהם יוצרים"

"ברגע שזה הגיע גם לתנועה זה מאוד ריגש אותי, נחשפתי להבנה איך אנחנו יכולים לעשות שינוי גדול. למשל בכנס תנועות הנוער גיליתי שיש אנשים שהופכים את זה למפעל חיים שלהם וזה העשיר אותי מבחינת הידע והמושגים."

בהתאם, בעקבות השאלות ומה שנצפה בפעילות, ריכזנו את התובנות בסיום כל פרק בניתוח הממצאים. כך, לדוגמה, בפרק שבחן את המודעות למושגים מתחום החינוך האקלימי בקרב חניכי תנועות הנוער :

- כניסתה של התוכנית לתנועות הנוער הביאה להרחבת הידע והעמקתו בקרב הרכזים והמדריכים, כמו גם יצירת מגוון רחב של פעילויות שנועדו להנחיל את הידע לחניכים וליצור פעולות מחוללות שינוי במרחב
- מושגים מתחום משבר האקלים נהיו מוכרים ואף שגורים בשיח של בני-הנוער חברי התנועות
- מתקיים שרשרת מסודר בכל התנועות להעברת הידע בנושא משבר האקלים ולהובלה של פעולות לקידום שיפור ותיקון המצב הקיים ברמות שונות. נוצרו תפקידים חדשים שנועדו לרכז ולהוביל את הפעילות ברמת התנועות וברמת הסניפים

כך גם בפרק שנושאו : השפעת הפעולות על אורח החיים האישי

- המדריכים מיישמים בחיי היומיום שלהם את מה שהם מחנכים אליו במהלך הפעולות עם החניכים "מה שאני אומרת לחניכים אני עושה גם בעצמי... לא משתמשת בכלים חד"פ, לא אוכלת בשר אדום, ממחזרת מה שיכולה, מתניידת בעיקר באופניים."
- המדריכים נוקטים בגישה של הובלת תהליכי שינוי בדרך של דוגמה אישית "מראים להם דוגמה אישית למשל במחנה השתמשנו בציוד משנים קודמות." " ... אני יודע שיש כאלה שמחזרים, רובם התאהבו בפח הכתום..."
- קרוב למחצית מהמדריכים דיווחו שנתקלו בהתנגדויות שונות מצד חניכיהם לפעולות ולמסרים שמובאים בהן אודות משבר האקלים והשמירה על התנהגות מקיימת. להלן ציטוטים מייצגים של דברים שסיפרו אודות התנגדויות אלה :
- " לפעמים חניכים אומרים שזה משעמם"
- " את החניכים זה לא נושא שמעניין, יותר חשובה להם הנוחות שלהם ואוהבים קניות"
- "... יש כאלה שלא מצליחים להבין את המצב האקולוגי. הם לא מוכנים להאמין בזה או להשקיע בזה יותר מדי כמו למשל למיין פסולת."

אשר לחיבור לחזון התנועה, מצאנו שמדריכים בוגרים מכירים את החזון ויודעים להראות כיצד פעולות שנעשות תואמות את ערכי התנועה. פחות מכך מדריכים צעירים, שכמחציתם מספרים בכנות שהם לא ממש מכירים את חזון התנועה.

למדנו שהתהליכים נעשים בזהירות ובאחריות. מהשיחות עם בעלי תפקידים בסניפים ובתנועות עולה בבירור שהבקרה המקצועית לצד המענה המקצועי והיכולת להתייעץ וללמוד מהווים מקור חשוב לתחושת ביטחון של מדריכים בהעברת התכנים.

רוב מוחלט של המרואיינים (75%) משוכנעים שמדובר בתוכנית לטווח ארוך. הם רואים את התוכנית כחלק מרכזי בסדר היום של התנועות בשנים הבאות. **"זה לא רק עניין של סדר יום תנועתי."**

זה הסיפור שלנו, של העתיד שלנו ובתנועה אנחנו רוצים לעשות כל מה שניתן כדי לדאוג לעתיד."

מרבית המרואיינים ציינו שהעובדה שיש בעל תפקיד בתנועה – רכז.ת אקלים וקיימות, משמעותית מאד. הם רואים שהנושא חשוב ולא מטופל כעניין שולי. חלק מהמרואיינים רואים בבעלי התפקידים 'פריקים' של הנושא שלא יוותרו וידאגו שישאר בסדר היום התנועתי. מרכז סניף ששוחחנו עמו סיים כך את דבריו **"הקיימות צריכה להיות בר-תקיימא, ללא מאמץ ושדברים פשוט יקרו מתוך הבנה עמוקה."** רכזת קיימות באחת התנועות אמרה **"החזון של התנועה הוא סביב**

לקחת אחריות עצמית ולבנות חברה טובה יותר. המאבק במשבר האקלים הוא גם סביב ליצור חברה טובה יותר שנוכל לחיות בה."

יוזמת המשרד להגנת הסביבה, בשיתוף משרד החינוך ובהובלת מועצת תנועות הנוער ושיתוף מלא של התנועות, מהווה קפיצת מדרגה, בראש וראשונה משום שהגדילה את העיסוק בחינוך אקלימי בכלל ותנועות הנוער. הרחבה שבאה לביטוי מבחינת תקציב, פיתוח תוכנית, מתן מענה מקצועי וניהול התוכנית תוך הגדרת יעדים, לוחות זמנים ותבחינים.

במחקר ההערכה למדנו שהיוזמה מצליחה להוביל שינוי (יש שיאמרו מהפך) ביחס למשבר האקלים בתנועות הנוער.

במהלך המחקר למדנו שהתוכנית הובילה לכמה תובנות ולסיום נציין בקצרה

- כלל תנועות הנוער יש חזון בתחום הקיימות והמאבק במשבר האקלים, שנמצא בהלימה לעקרונות של התנועה
- בקרב רכזי הסניפים ורכזי הקיימות עלתה המודעות לצמצום צריכה והם פועלים לכך בהזמנות הציוד השונות, תוך נקיטת טקטיקות מגוונות בתחומים שונים
- התצפיות והראיונות בוצעו ברובם במפעלי הקיץ בתנועות השונות, אשר מהווים שיא בפעילות התנועה. הביטוי שמצאנו למיזם החינוך האקלימי היה משמעותי ולמדנו שבמסגרת המחנות אפשר להטמיע תהליכים חינוכיים דרך ביצוע בפועל
- רוב הרכזים והש"שינים רואים בעיסוק בתוכנית להתמודדות עם משבר האקלים והקיימות תוכנית חינוכית עמוקה ורחבת היקף שהתנועות ימשיכו להוביל

- רוב המרואיינים רואים, ואף יודעים לציין ולהסביר, קשר ברור וישיר בין הפעילויות השונות במסגרת התוכנית למאבק במשבר האקלים לבין החזון התנועתי
- רכזות ורכזי אקלים וקיימות תנועתיים תופסים את התפקיד כמקצועי ומאתגר. הם רואים את עצמם ממלאים את התפקיד כמה שנים, במטרה להגיע להישגים משמעותיים בתנועתם.
- כמחצית מהמדריכים דיווחו על התנגדויות של חניכים. חלקם בשל תפיסות אתן הגיעו מבתיהם, חלקם כי הנושא לא מעניין אותם ולא נראה להם חשוב וחלקם כי הנושא מפחיד אותם ולא מעוניינים לעסוק בו [הכוונה לחניכים מכיתות ח' ומעלה]
- כל המרואיינים משוכנעים שהפעילות בנושא הובילה וממשיכה להוביל לשינוי בהתנהגות חניכי התנועות בכל הקשור למאבק במשבר האקלים ובקיימות
- רוב הבוגרים משוכנעים שתנועת הנוער יכולה להשפיע בנושא יותר ממסגרות אחרות. לדבריהם הם רואים בשטח שהנושא מעניין את החניכים (את רובם) וכתוצאה מכך גם נענים לפעילות מעשית בסניף ובקהילה.
- כששוחחנו על השפעה של הפעילות בסניפים על הקהילה (הורים, תושבי השכונה / היישוב, בתי ספר) נענינו בדרך כלל שהנושא יהיה בראש סדרי העדיפויות משנת הפעילות תשפ"ג ואילך.
- כל המרואיינים ששוחחנו אתם יודעים לספר על תוכניות שנקמות בסניפים לקראת שנת הפעילות הבאה. החל מטקסי פתיחת השנה, עבור דרך מערכי פעילות ועד צעדים שיעשו במפעלי הקיץ בשנים הבאות.
- נושא המחזור הינו בעל נפח משמעותי והולך ונטמע בפעילות של התנועות בטיולים, בסניפים ובמחנות הקיץ
- התוכניות לשנה הבאה ולשנים הבאות מלמדות על החלטה לשנות מסורות ארוכות שנים. זהו תהליך שילווה בהתנגדויות, כדרכו של שינוי מהותי. נרחיב בנושא בחלק התיאורטי שיוגש בהמשך
- התוכניות לשנת הפעילות הבאה מצביעות על מגמה של הכנסת הנושא והתוכניות לסדר היום התנועתי. זו מגמה שראוי לבחון.
- למדנו בשיחות עם המרואיינים שהנושא נמצא בתחילת הדרך. החינוך האקלימי הולך ותופס מקום בהווה של הסניפים ובא לביטוי במחנות הקיץ. רוב המרואיינים אמרו שלדעתם בשנים הבאות נראה ונשמע על הרבה יוזמות מקומיות ותנועתיים.

הקדמה

"יצאנו בקול קורא: בואו נעשה חינוך אקלימי, חינוך לקיימות, חינוך שמתמודד על כל העולם הזה של מאבק במשבר האקלים, שזה משהו שחוצה תנועות, חוצה בתים פוליטיים. ברמת המאקרו כל משתתפי התוכנית באותו צד של בעלי העניין. ניסינו לייצר את המרחב שאומר: התוכנית היא מצפן, ועל המצפן הזה כולנו מסכימים ביחד. אנחנו מצפים ומעודדים כל תנועה לעשות את זה בדרכה הערכית והחינוכית, כאשר בכל התנועות מוביל העקרון של מנהיגות נוער, המובן מאליו בתנועות נוער. כי זו הליבה שלנו, זה ב D.N.A שלנו. ביקשנו מהתנועות לבסס את החזון התנועתי בתחום הקיימות, לצאת לדרך עם תהליך עומק ובירור פנים תנועתי, שלוקח את התחום של אקלים וקיימות ומחבר אותו לליבת הערכים התנועתיים". (סמדר רברבי, מרכזת התוכנית במת"ן, ראיון, 15.6.2022)

היערכות הוועדה המקצועית

שיתוף הפעולה בין המשרד להגנת הסביבה, מינהל חברה ונוער ומועצת תנועות הנוער בישראל (מת"ן) מתקיים כבר למעלה מעשר שנים.

מטעם מת"ן מובילות את המיזם שלומית רונן ליבנה וטל מדר, מהמשרד להגנת הסביבה זיוית לינדר ושרית לוי-גרסו וממשרד החינוך, מינהל חברה ונוער, קרן ליפשיץ זיתון ואמיר רימון.

עד שנת 2021 עיקר שיתוף הפעולה נסוב סביב הטמעה של קידום הקיימות בתנועות הנוער, בעיקר דרך הכרזה על סניפים כסניפים ירוקים. לצד ההכרזה היו גם תקציבים מצומצמים, ליעוץ והדרכה, בכוונה לסייע לתנועות לפתח תוכניות ולהיכנס לנושא. בתחילה נקראה הוועדה - וועדת איכות הסביבה ואחר כך שונה השם לוועדת קיימות. מלכתחילה היה ברור שמדובר בשינוי תרבותי הנוגע לשינוי בערכים, בעמדות כלפי הנושא ובהתנהגות. לשון אחר, משימה נכבדה בסדרי גודל של כל תנועות הנוער ובהמשך, הקהילות הסובבות אותן. אשר על כן, יש להניח שבתוכנית החדשה, משנת 2021, המבססת "חינוך אקלימי", יהיה תהליך הטמעה שיימשך כמה שנים. ממצאי מחקר שהציג המלצות לדרכי עבודה עם הנושא הסביבתי בתנועות הנוער⁴ סייעו בגיבוש התוכניות וקביעת אפיקי הפעולה.

בממצא חשוב מאותו מחקר נגע לאופן שבו ניתן להפוך את נושא הקיימות והסביבה לנושא ליבה בתנועות הנוער. מסקנות שעלו ממיזמים אחרים מלמדות שלתוכן משמעותי צריכה להתחבר

⁴ יעבץ, גולדמן, פאר (2011) **חינוך סביבתי בתנועות הנוער: סקר מודעות סביבתית, נכונות לפעילות סביבתית והמלצות לדרכי עבודה בארגונים אלה בנושא הסביבתי**. דוח מחקר. אתר המשרד להגנת הסביבה.

לפחות בשלבי ההתנעה וההטמעה) יכולת תקציבית, שתאפשר גיוס של כוח אדם איכותי ומתאים וקביעת יעדים ולוחות זמנים לביצוע.

כך, למשל, במסקנות מחקר שנושאו: תנועות הנוער קולטות עליה ופועלות בפריפריה⁵ התברר עד כמה התנאי של גיוס כוח אדם איכותי, גיבוש תקציב מתאים וקביעת תוכנית הכרחי לביצוע תוכנית ולהצלחתה. "תנועות הנוער שרצו לפעול בתחום הבינו כי הסיכוי היחיד לפעולה מעשית ולהישגים בשטח טמון בתשובה שתיתן לשאלת היכולת התקציבית וכוח האדם שיעסוק בתחום. "

האמון של השותפות במשרד להגנת הסביבה וההכרה של קרן הניקיון בפוטנציאל של תנועות הנוער כמובילות שינוי בחינוך האקלימי ובהתמודדות עם משבר האקלים, הובילה לכך שבשנה האחרונה הוחלט במשרד להגנת הסביבה להעמיד תקציב מאד משמעותי, משנה מציאות, לטובת קידום המיזם והטמעת התכנים בסדר היום התנועתי.

ג'ון קוטר מתייחס, במודל המוצג בספרו, למנהיגות אשר מובילה שינוי בארגונים. בחברות פרטיות אלו יכולים להיות המנכ"לים כמו בחברת פורד או בול-מארט. אולם, לדבריו,

"בתהליכים שמכוונים לשינוי של ערכים בקרב רבבות עם קשרי גומלין מוגבלים וללא תלות הדדית קיומית, מלאכת השינוי מורכבת ולכן מתחייבת הקמת קואליציה שתוביל את השינוי." קבוצה שבמסגרתה יתאפשר לימוד משותף, גיבוש מדיניות ולמידה מעמיתים. "ההרכב צריך לכלול אנשים בעלי מעמד רשמי בארגונים, נחוץ מרכיב ידע משמעותי ומקיף. חברי הקואליציה צריכים ליהנות מאמון קהל היעד ולא נעלם מרכיב המנהיגות שהוא בעל חשיבות מכרעת בהובלת אנשים" (עמ' 55-62).⁶

מצאנו כי הוועדה המקצועית הפעילה את התוכנית על פי עקרונות דומים לאלה שמציין קוטר במודל הובלת השינוי. הוקמה וועדה מקצועית והוקם פורום שחברים בו נציגים בכירים מכל התנועות (על פי קוטר - קואליציה). הפורום לומד ואנשיו מתייעצים עם עמיתיהם. התוכניות מועברות מהוועדה לתנועות וכל תנועה מגבשת תוכנית על פי היעדים והעקרונות שנקבעו ולפי רוח התנועה. התנועות מציגות את התוכניות לוועדה המקצועית ורק אחרי קבלת אישור על התכנים, היעדים ולוח הזמנים, יכולות התנועות לצאת לדרך כשותפות במיזם, שכולל גם הקצאה תקציבית.

בשלב הראשון של המיזם התמקדו בוועדה המקצועית בהרחבת הידע, בהגדרת מושגים ובבחינת המסרים שראוי להציג לתנועות נוער בהקשר של חינוך סביבתי. בוועדה החלו בגיבוש מתווה תוכנית לתנועות הנוער. אין הכוונה להכנת תוכנית מפורטת, עליה תהיה אמונה כל תנועה במסגרותיה פנימיות, אלא לקביעת מתווה שיגודרו בו יעדים, תוגדר המסגרת וייקבעו המדדים לבחינת התוכניות שתוגשנה לוועדה על ידי התנועות לאישור.

⁵ אבן, נ. (2022) מדן ועד אילת, תנועות הנוער קולטות עליה ופועלות בפריפריה, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל. בדפוס

⁶ כשיצאנו לדרך לביצוע מחקר ההערכה על התוכנית וההשפעה שיש לה על קהל היעד, נוכחנו שהמתכונת שגובשה והופעלה מכילה מרכיבים של מודל להובלת שינוי ארגוני [ראו: ג'ון קוטר (2006), להוביל שינוי, הוצאת מטר]. נעזרנו גם במודל כדי להסביר בדרך נוספת את הרציונל של דרך הפעולה שנקטה ונקטת. אמנם מדובר במודל ארגוני, אך בהתאמה מזערית מצאנו שניתן לעשות בו שימוש לתיאור השינוי הערכי והקהילתי. בפרק הבא נרחיב בהצגת המודל וההתאמות של תהליך החינוך האקלימי לעקרונות מודל השינוי.

התהליך המקצועי של הגדרת המתווה הוביל למסמכים אשר הועברו בהמשך לתנועות ואפשרו לכל תנועה להיערך עם החזון התנועתי, התוכנית והיעדים כפי שיוגשו לאישור הוועדה.

דוגמה לשיטת העבודה המסודרת של הוועדה אל מול התנועות ניתן לראות במסמך 'טביעת רגל אקולוגית – עקרונות והבהרות'.⁷ במסמך הוגדרו המשימות של התנועה בבואה להגיש תוכנית למיפוי טביעת הרגל שיבוצע בתנועה.

בפתח המסמך [שמצורף כנספח לדוח זה] מובהר למשתתפים מה הציפיות מהמגישים לגבי התוכניות שתוגשנה. לצד יעדים מספריים, יש להסביר איך נעשה התהליך, מי היו השותפים לעשייה, מה היו תכני ההכשרות ומתי התקיימו, מה הנהלים שנקבעו ומה התהליכים החינוכיים. המסמך בנוי כשאלות ותשובות וברור מהשאלות כי אלה נושאים שמעסיקים את התנועות בבואן לבצע את המשימה. לקראת סיום המסמך מוגדר מהי תוכנית טובה. מכאן אנו למדים כי בתפיסת הוועדה הם באים לייעץ, לסייע ולתרום להצלחה ובשום אופן לא להערים קשיים.

המסמך מסתיים ב'טיפ' למגישי ההצעה. "מה שחשוב: לעשות תוכנית איכותית שעושה שינוי מעמיק. מה שלא חשוב: להסתבך במיפוי דקדקני ומורכב מדי, שלא משרת את התהליך החינוכי ואת השינוי שאנחנו רוצים להוביל."

בשיחה עם מרכזת פורום רכזי ורכזות אקלים וקיימות הבנו שכולם עברו ביחד על נהלי הגשת התוכנית. ובהמשך, במסגרת קבוצת ווטסאפ ושיחות עם המרכזות נשאלו שאלות וניתנו תשובות שאפשרו התקדמות וביצוע המשימה.

הפעלת הפורום בצורה סדירה יצרה מסגרת מקצועית לכל הרכזים והרכזות. מסגרת שמבקשת להעמיק את הידע המקצועי שלהם בתחום ובמקביל מאפשרת הכרות והחלפת רעיונות בין התנועות. שהרי לא מדובר בתחרות אלא במיזם משותף שיעדי דומים בכל התנועות, גם אם נקודות הפתיחה שונות.

התנועות הגישו תוכניות למסגרת הפעילות. להכשרות תנועיות ואזוריות ולפעילויות בסניפי התנועות. בנוסף הציגה כל תנועה את תוכניתה למיפוי טביעת הרגל האקולוגית ואת המשימות שלוקחת התנועה על עצמה במסגרת המיזם במפעלי הקיץ (קיץ 2022).

ב-12.4.2022 התכנסה הוועדה המקצועית לבדיקת תוכניות התנועות וקבלת החלטה על אישורן.

ראשית עברו חברות וחברי הוועדה על קובץ שהוכן לבחינת הרכיבים בכל הצעה. הרכיבים שנבחנו:

- חזון ורציונל
- מיפוי
- תכנית הכשרת צוות
- שאלון עמדות
- הפצת קול קורא ליוזמות
- תוכנית הדרכה, הכוללת תוכנית מיפוי טביעת רגל אקולוגיות

⁷ בחרנו להרחיב בדוגמה אחת כדי לא להלאות את הקוראים בדוגמאות מרובות. במידע שנאסף בוועדה המקצועית ניתן למצוא את כל המשימות ואופן הצגתן לתנועות לפי שלבי ההגשה ולוח הזמנים עד למפעלי הקיץ. התייעוד מלמד על תהליכים מקצועיים, מסודרים ותואמים את לוח השנה, את מפעלי התנועות ואת ההיערכות להגשת תוכניות.

הוסכם לגבי כל סעיף כיצד יש להתייחס אליו באישור התוכניות.
לפני הצגת התוכניות הציגה מעין, מרכזת התוכנית, סיווג של התנועות לארבע קבוצות (כדי להקל על תהליך האישור):

1. תנועות שנושא הקיימות אינו חדש בעולמן ובעשייתן, ושרואות בתוכנית הזדמנות למינוף התחום ולהרחבתו (כגון, הנוער העובד והלומד, הצופים, האיחוד החקלאי);
2. תנועות שנושא הקיימות נבחן על רקע הערכים המקדמיים שלהם – מדובר בקבוצת התנועות הדתיות, בהן ניכר המאמץ לשלב את הנושא עם היבטים תורניים. תנועות אלו, ובמיוחד הגדולות שבהן, חוות גם אתגר בהקשר הפוליטי (למשל, בני עקיבא).
3. תנועות שעושות עבודה "יפה ושקטה" מתוך מטרה לערוך התקדמות בנושא – מאופיינות בתוכניות קטנות וצנועות למדי, אך כנות בכוונתן לערוך שינוי (למשל, מכבי, נוער לאומי בית"ר).
4. תנועות שמתקשות באופן מובהק ליצור תכנית אמיתית וכנראה גם ליישמה בהמשך – מדובר בעיקר בתנועות הנוער מהחברה הערבית.

אחרי הצגת ארבעת הקבוצות התפתח דיון בשני נושאים:

- עד כמה התוכנית מקדמת שינוי התנהגותי ושינוי תודעתי. יש להבחין בין מצבים בהם התנועה רק מחזקת התנהגויות שממילא יושבות על הבסיס הערכי התנועתי (לדוגמה: הפחתת צריכה ממקום של צניעות), לבין חתירה לשינוי תודעתי משנה התנהגות.
- חשיבות בעל/ת התפקיד שמנהל/ת את התחום בתנועה. הגדרת המשימות וההכרה בתפקיד, בחשיבותו ובסמכויות ממלאי התפקיד – קריטית להצלחת המיזם בתנועה.

שני הנושאים שעלו לדיון בוועדה יידרשו לעיון והערכה בהמשך. במחקר ההערכה, בשלבים הבאים, אלה נושאים שחייבים לשים עליהם את הדגש, בבואנו להעריך את הטמעת התהליכים בתנועות הנוער.

התוכניות של כל התנועות הוצגו בוועדה. התקיים דיון מקיף ומקצועי על כל תנועה. חברי וועדה שבעבר היו קשורים לאחת התנועות הקפידו לציין זאת ונמנעו מהבעת דעה. בסיכום הדיון בתוכנית של כל תנועה נערך סבב בין המשתתפים והוחלט האם לאשר את התוכנית לדחות אותה או להעביר הערות לשיפור, שיאפשר אישור בהמשך.

נציגת צוות המחקר השתתפה כצופה בפגישה. נביא כמה מדברי הסיכום שכתבה:

בהצגת התוכניות הייתה התייחסות גם לבעלי התפקידים, לגיבוי שמקבלים הרכזים או הרכזות של התחום מהמזכ"לים וממטה התנועות. היה ברור שמקובל על כל חברי הוועדה שללא גיבוי ויכולת פעולה לרכזים ולרכזות לא תצא התוכנית שהוגשה לפועל כפי שתוכננה.

במהלך האישור הייתה הקפדה על בחינת כל אחד מהסעיפים שהוצגו לעיל. תוכנית לא אושרה על סמך רקע מרשים או הקדמה מיוחדת. נשאלו שאלות מהותיות על חלקים בתוכנית ונבחן כיצד מיישמים כל חלק והאם התוכנית ריאלית. לשון אחר – בחינת ההצעות הייתה מקצועית והוגנת. לא התעלמו מרקע קודם של התנועה ומניסיון העבר שקיים בחלק מהתנועות. אבל למדו כל תוכנית על בוריה.

יחד עם זאת, אין להתעלם מכך שתנועות גדולות וכאלה שכבר פועלות בתחום הציגו בתוכניותיהן מיזמים ותהליכים שתנועות קטנות ו/או לא מנוסות לא יכולות היו להציג. מטבע הדברים, זהו היבט שנותן יתרון לתנועות שפעילות בתחום. גם אם אין מדובר בנקודה בעייתית – ראוי להציג זאת.

בסיכום הדברים העירה נציגת צוות המחקר: בדיון על התוכניות הושם דגש מיוחד על החזון התנועתי שהיווה חלק מהתוכנית של כל תנועה. כך גם במהלך התצפיות, בעיקר במחנות הקיץ, הקפדנו לבחון עד כמה החזון מוכר ברמת השטח והאם המסר עובר והמשימות מבוצעות ברוח החזון התנועתי. היבט זה חשוב בהינתן חשיבות הצבת חזון בפעילות תנועת הנוער.

במחקר 'המסע אל ההגשמה החדשה'⁸ הייתה אחת המסקנות המרכזיות כי תנועות הנוער הצליחו לצאת ממשבר חריף ביעדי ההגשמה (שהייתה בזמנו הגשמה בהתיישבות הקיבוצית בלבד) כאשר השכילו לבצע שינוי בהגדרת היעדים והחזון התנועתי והתאימו אותו למשימות ולאתגרים שהנוער יכול לעמוד בהם ורוצה לכוון אליהם. החזון התנועתי משמעותי בתנועת הנוער וחשוב לנסחו כך שאפשר יהיה להבין מה מצופה מחברי התנועה.

כאמור, במת"ן נקבע צוות שירכו את התוכנית והוקם פורום של רכזות ורכזי אקלים וקיימות תנועתיים. מעין לוי וסמדר רברבי נבחרו לרכז את הפורום ואת הכנת התוכנית והפעלתה בתנועות. לבד מהנחיית התנועות והארגונים לתכנון, כתיבה והגשת תוכניות. נקבעה תוכנית לימוד והעשרה בתחום, מתוך הבנה שזהו נושא מורכב וכדי להשתלב בעשייה צריך להבין היטב במה מדובר.

שיתוף הפעולה בין שני משרדי הממשלה ומת"ן הוביל לכינונה של וועדה מקצועית. להערכתנו, חשוב מאד לשמר את מבנה הוועדה ואת יכולת המשתתפים לתת מענה מקצועי לאנשי התנועות. דומה כי כמו שתפקיד רכז ורכזות קיימות וסביבה בתנועות הנוער משמעותי ביותר לסיכויי התוכנית לחינוך סביבתי להוביל שינוי בתנועות הנוער ובעקבותיהן בחברה הישראלית. כך גם עצם קיומה של וועדה מקצועית שלכלל חברה עניין משותף בקידום התוכנית והצלחתה משמעותית במיוחד להצלחת התוכנית בשנים הבאות.

⁸ אבן, נ. (2014) לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל

הרכב הוועדה המקצועית

- **המשרד להגנת הסביבה**

זיוית לינדר, ראשת אגף חינוך וקהילה
שרית לוי-גרוסו, ראשת תחום חינוך וקהילה

- **משרד החינוך, מינהל חברה ונוער**

קרן ליפשיץ-זיתון, מנהלת המחלקה לתנועות נוער ולארגוני נוער
אמיר רימון, המחלקה לתנועות נוער ולארגוני נוער

- **מועצת תנועות הנוער בישראל (מת"ן)**

שלומית רונן-לבנה, סגנית מזכ"ל מת"ן
טל מדר, סגנית מזכ"ל מת"ן

- **ריכוז התוכנית**

מעין לוי, תנועת השומר הצעיר
סמדר רברבי, תנועת השומר הצעיר

- **ייעוץ תוכן ותהליכים**

דודו קרני

'להוביל שינוי': המודל של ג'ון קוטר והתאמת תהליכי השינוי במיזם. רקע תיאורטי

במהלך ביצוע מחקר ההערכה על המיזם לחינוך אקלימי והתמודדות עם משבר האקלים בתנועות הנוער בישראל, למדנו אודות תהליכי השינוי שנדרשו לעבור התנועות כחלק מיישום התוכניות החדשות. פרופסור ג'ון קוטר (מבית הספר למינהל עסקים באוניברסיטת הרווארד) בחן שינויים ארגוניים והציע מודל לבחינת תהליכי השינוי, בספרו **להוביל שינוי**.⁹ הוועדה המקצועית, שפועלת בשנים האחרונות בשיתוף פעולה בין המשרד להגנת הסביבה, משרד החינוך מינהל חברה ונוער ומועצת תנועות הנוער, מובילה למעשה תהליך שינוי בכל תנועות הנוער השותפות למיזם. בכל תנועה בא השינוי לביטוי על פי רוח התנועה, מסורותיה ומוסדותיה. תצפיות ובחינת התוכניות מלמדות שמדובר בשינויים מהותיים שמשפיעים וישפיעו על סדרי היום התנועתיים, ככל שנושא החינוך האקלימי יתפוס מקום וייהפך לפרק בחזון ובשגרת התנועות. במהלך המחקר נוכחנו לדעת כי התהליכים שתוכננו בוועדה המקצועית, הועברו בפורום רכזות ורכזי אקלים וקיימות בתנועות והחלו להתבצע, הלכה למעשה בסניפי התנועות, בטיולים ובמפעלי הקיץ, המהווים שיא פעילות שנתית.

כאשר מקבלים החלטה על ביצוע שינוי ארגוני נסמכים על כך שבארגון קיים מבנה המספק היררכיה של סמכות ומבנים ארגוניים התומכים בביצוע המשימות. בתהליכי השינוי בהם צפינו לא מדובר בארגון אלא בקבוצה של תנועות נוער ובגוף המרכז את פעילותן המשותפת. דהיינו, אין מבנה המספק היררכיה של סמכות. התשתית הארגונית שתומכת בשינוי שונה מתנועה לתנועה. כאשר צפינו בהתארגנות במועצת תנועות הנוער (מת"ן) בשיתוף המשרד להגנת הסביבה ומשרד החינוך ובהשתתפות תנועות הנוער החברות במת"ן, זיהינו כי – באינטואיציה וללא החלטה מודעת – נעשו הפעולות באופן המזכיר את מודל הובלת השינוי של קוטר שפורסם בספרו **להוביל שינוי**.

קוטר מתייחס בהקדמה לספרו לסיבות שיכולות להוביל לאי הצלחה של יוזמות שינוי. נבחן את הסיבות מכיוון שהן מלמדות על הקשיים האפשריים אליהם יש להתייחס בניהול תהליכי שינוי. הניתוח יסייע להבין את תהליכי השינוי שמובילים במיזם לחינוך אקלימי והתמודדות עם משבר האקלים.¹⁰

חלק ניכר מיוזמות השינוי נכשלות. סטטיסטיקות מגוונות מדברות אפילו על סדר גודל של 70% כישלון. כישלון משמעו אי הצלחה להעביר את השינוי ולהטמיע אותו כך שיהיה בר קיימא וחלק מההתנהלות הרגילה של הארגון. הסיבות לכך רבות. פחד משינוי, גם אם הוא שינוי לטובה והיצמדות להרגלים המוכרים, גם אם הם מפריעים להצלחה. קוטר מונה שמונה סיבות לכישלון יוזמות שינוי, ואלו הן:

1. שאננות גדולה מדי. בארגונים רבים יש תחושה של שאננות – מציבים יעדים לא מאתגרים ומרגישים שביעות רצון עצמית כאשר מצליחים להשיג אותם, או שאין מספיק משוב גרוע מלקוחות או מיועץ חיצוני שמציב מראה אשר משקפת לארגון מציאות לא אופטימלית, או שאין הם שמים לב מספיק מהר שהסביבה השתנתה, ומה שעבד קודם – לא מתאים יותר.

⁹⁹ קוטר, ג. (2006) **להוביל שינוי**, הוצאת מטר

¹⁰ בניתוח הקשיים (טעויות במקור) נעזרנו גם במאמר של אורנה קמין, מנכ"לית OK יועצים לניהול (פורסם ברשת)

כל זמן שאין תחושה של דחיפות, אין צורך לעשות שינויים. יוזמי השינוי לעיתים קרובות רצים מהר לבצע את העבודה וכביכול מקצרים את השלב בו עליהם לייצר תחושה של דחיפות. הם כביכול לא מבזבזים זמן על דיבורים, אך כל זמן שאין תחושה של דחיפות – אי אפשר לגייס תומכים ליוזמה.

2. אי הקמה של קואליציה מנחה חזקה. כדי ששינוי יעבוד צריך תמיכה מלמעלה. ככל שהתמיכה מגיעה מגבוה יותר כך גם סיכויי ההצלחה של השינוי גדולים יותר. היוזמה צריכה להיות מובלת מלמעלה, כולל שיתוף מנהלים בכירים בצוות המוביל. **ללא השיתוף, האנשים המוכשרים ביותר לא יצליחו להרים את היוזמה.** לעיתים, מושגת התקדמות חלקית בתחילת הדרך ללא קואליציה מנחה חזקה. התקדמות זו מושגת תודות להתלהבות וכישרון הצוות המוביל. אולם, במהלך הדרך יוצצו בעיות, יופיעו התנגדויות, וללא גיבוי מלמעלה – יוזמות השינוי לא יתקדמו. גם אם הצוות יגיע לתוצאות טובות והגיוניות, ללא רוח גבית מההנהלה הבכירה, סיכוי סביר שתוצאות עבודת השיפור לא תוטמענה בסופו של דבר בארגון.

3. זלזול בכוח החזון. חזון מעניק השראה, מראה את הדרך והכיוון ומסנכרן את המחלקות השונות סביב דרך אחת. **באנגלית, המילה Vision מציינת גם ראייה.** בלי חזון לא רואים את הדרך. בלי חזון יכולות לקום קואליציות חזקות, הפועלות מתוך תחושה של דחיפות, אך בהיעדר כיוון, היוזמות השונות יכולות לפעול בכיוונים מנוגדים, ולמשוך לכיוונים לא רצויים. בלי חזון, קואליציות מקומיות יכולות להביא לשיפור בעבודת מחלקה מסוימת, אך לפגוע במאמץ הכולל.

4. אי הפצת מסר השינוי לכל בעלי התפקידים בארגון. כדי שהשינוי יצליח, נדרש לגייס מסה קריטית של מאמינים. שינוי הוא לא קל, גם אם המצב הנוכחי קשה מנשוא. **כדי שאנשים יהיו מוכנים להקריב קורבן בטווח הקצר, למען רווח בטווח הארוך הם צריכים להאמין בשינוי.**

לכן צוות המנסה להיות יעיל וקופץ מיד לעבודה, לפני גיוס מסה קריטית תומכת – לא יצליח!

אי הפצת המסר כהלכה יכולה לבוא לביטוי בכמה צורות:

א. הפצת המסר בפורום מצומצם (ישיבה אחת או שתיים) במקום להפיץ למסה קריטית של אנשים, יכולה לגרום להפתעות בחוסר שיתוף פעולה בשטח.

ב. הפצה רחבה של המסר במצב של שידור בלבד. בלי לתת לשומעים להגיב, לשאול שאלות, להביע דעה ובכך הם כביכול מקשיבים, אך לא מפנימים.

ג. הפצת המסר כביכול ככל הנדרש, ובמקביל להתנהג באופן הפוך. היעדר דוגמה אישית, אלא רק מס שפתיים. בהיעדר – "walk the talk" העובדים מבינים שלא מדובר בשינוי שבאמת חשוב ורצוי.

5. מאפשרים למכשולים להפריע לחזון החדש. יוזמות נכשלות כיוון שאנשים בשטח לא מצליחים להתגבר על מכשולים שצצים בדרך. לפעמים המכשול הוא בראשם של האנשים המתקשים להתמודד עם שינוי. לפעמים המכשול הוא ממשי. קורים אירועים לא מתוכננים. **אם המנהיגים, או מובילי השינוי לא מתמודדים עם המכשולים שצצים בדרך – אין סיכוי שהשטח יתמודד עם המכשולים בעצמו.**

6. אי השגת הישגים בטווח הקצר. שינוי אמיתי ויציב – דורש זמן רב; זמן ההטמעה תלוי במהות השינוי, ויכול להימשך חודשים ארוכים ואפילו יותר; קשה לצפות מאנשים לאורך נשימה, ולדבר רק על תוכניות ותקוות. בלי הישגים בטווח הקצר, המעידים על התקדמות בפועל, ולא רק דיבורים – יהיה קשה מאד להחזיק צוות פעיל. **הישגים בטווח הקצר יכולים להיות: עמידה באבני דרך עם תוצאות ביניים; מדידות המראות שיפור וכדומה.**

שגיאה אחרת מקטגוריה זו, היא לחץ בלתי הגיוני להשיג תוצאות בטווח קצר, כאשר אין באמת דחיפות להשיג את התוצאה מיידית. לחץ מלאכותי יכול להוביל לחוסר אמון ושאלנות שיפגעו גם בתוכנית הכוללת לטווח ארוך.

7. הכרזת ניצחון בטרם עת. הכרזת ניצחון בטרם עת משמעה **הכרזה על הצלחה בטרם השינוי הוטמע במלואו** והפך להיות חלק מההתנהלות השוטפת בארגון. כתוצאה מכך – הצוות מרגיש שסיים את עבודתו ונכנס לשאלנות, ואולי אף מפסיק לפעול להעמקת ההטמעה. אירועים בלתי צפויים או מתוכננים יכולים להרוס את מה שנבנה בעמל רב, כהרף עין.

8. אי מיסוד השינויים בתרבות החברה. מיסוד השינויים משמעו שהארגון שינה את התנהגותו באמת, ואין צורך יותר בצוות מוביל השינוי שידחף וישמור שהשינוי אכן קורה. במידה ואת השינוי הובילו יועצים – מיסוד משמעו שהשינוי מוטמע גם אחרי שהיועצים סיימו את עבודתם; במידה ובראש הקואליציה המנחה עמד מנהל דומיננטי – מיסוד משמעו המשך הטמעה גם לאחר שהמנהל החליף תפקיד ואין הוא נמצא כדי לשמור על הגחלת. **במידה והמובילים לא העבירו את מסר השינוי ולא שכנעו באמת בצורך שלו – המיסוד יעלם ברגע שהדוחפים יפסיקו את מאמציהם.**

כאשר בוחנים את הפעילות, מראשית התוכנית בתנועות הנוער ולאורך שנת הפעילות הראשונה, רואים כי אופן הביצוע אפשר התגברות על המכשולים שתוארו לעיל. נפרט להלן:

יצירת תחושה של דחיפות. הנושא מדובר ונוכח במציאות חיינו. תנועות הנוער פועלות בתוך ההווה הציבורית ובמקרה של המיזם הנוכחי – חשיבות ההתמודדות עם משבר האקלים הוגדרה מלכתחילה כנושא מרכזי. היכולת להקצות משאבים ולהכניס בעלי תפקידים למטה התנועות סייע בהסטת הזרקור למשימות שהובילו בתנועות במסגרת המיזם ולהצגתן כנושא שאנו נדרשים בדחיפות להתייחסות אליו.

הקמת קואליציה מנחה. במת"ן מתנהל פורום רכזי ורכזות קיימות וסביבה תנועתיים. הפורום מרוכז בידי מעין וסמדר כנציגות הוועדה המקצועית. ההתמקדות בלמידה והבנת הנושאים לעומקם, לצד אישורים לכל תנועה על פי המתווה והחזון שהיא מציגה והאפשרות לפנות לייעוץ מקצועי – מהווים מסגרת מקצועית לעיסוק בתחום. חשיבות הפורום והגיבוי של המזכ"לים ומטה התנועות מלמדים על קואליציה חזקה שמסוגלת להוביל את תהליכי השינוי.

פיתוח חזון ואסטרטגיה. כל תנועה שהצטרפה למיזם התחילה את פעילותה בניסוח חזון וקביעת יעדים על פיהם תפעל במסגרת המיזם. מדובר בתהליך מקצועי ומחייב וכך הייתה ההתייחסות אליו. בתצפיות בשטח למדנו כי חלחול החזון והאסטרטגיה התנועתית לשטח, לסניפים, הוא תהליך

ארוך ואין לצפות לתוצאות מושלמות בתחילת התהליך. אולם, ההקפדה על ניסוח חזון מובילה לשימוש במושגים אחידים (ראו, למשל, צמצום צריכה, הפרדת פסולת, קיימות כדרך חיים).

כך גם לגבי הפצת חזון השינוי. למדנו שהשפה בשטח משתנה בהתאם למושגים שהגיעו מן המיזם. כך ראינו במחנות קיץ את ההתייחסות להפרדת פסולת ואת השימוש בחומרים ממוחזרים וניתנים למחזור בשטח המחנה. בלטו במיוחד בקבוקי המים האישיים שהיו צמודים לכל חניך וחניכה.

האצלת סמכויות לפעילות נרחבת. הגדרת תפקיד רכזי ורכזות קיימות וסביבה מעמידה את הנושא במיקום גבוה בסדר היום התנועתי. יש מי שאחראי ויש מי שיוזם, נותן מענה ומוביל תהליכים בשטח / אל מול סניפי התנועות.

הישגים בטווח הקצר. התצפיות במחנות הקיץ אפשרו לבחון האם הדברים בוצעו הלכה למעשה. בשטח אפשר להצביע על הישגים בטווח הקצר (ראו, למשל, נורות לד לאורך שבילי המחנה. בניית פינות משחק תוך שימוש בחומרים ממוחזרים, הכנת 'מושמושים' [מתנות קטנות] לחניכים מחומרים ממוחזרים וניתנים למחזור ועוד)

בנוסף, ראינו כי חלק מהתנועות נעזרו ביועצים מקצועיים. פעולה שמטרתה לדייק את המסרים ולנהל תהליכים שאכן יהלמו את החזון התנועתי ואת היעדים שהוצבו.

בתפיסה המוצגת במודל של ג'ון קוטר מדובר על הכנת תוכניות מגרה לטיפול בהתנגדויות ובקשיים. על תחזוקה מתחייבת של בעלי תפקידים, שיהיו עוגן להובלת השינוי בארגון ועל הקשבה לתגובות לתהליכי השינוי בשטח. הקשבה שבאה ללמד על כשלים או הצלחות בתהליכים.

ממצאי מחקר ההערכה מלמדים כי במהלך השנה הראשונה של המיזם התמודדו התנועות בהצלחה מעוררת הערכה עם הטמעת תהליכי שינוי בסדרי גודל תנועתיים משמעותיים, בכל התנועות ששותפות במיזם. סביר להניח כי בשלבים הבאים, כאשר הנושא כבר לא ייתפס כראשוני ומאתגר בזכות ראשוניותו, תידרש השקעה בהעשרת הרכזים והרכזות ובהגדרות תפקיד שיובילו למיסוד התפקיד של רכז ורכזות קיימות וסביבה ככזה שאינו מוטל בספק במטה התנועות.

בחינה של המשך התהליכים בשנים הבאות של המיזם תאפשר לבחון את שאלת המפתח. האם החינוך הסביבתי יהפוך לחלק בלתי נפרד מההוויה הערכית החינוכית בכל תנועה? האם התהליכים יכו שורשים ואפשר יהיה להציג את התנועות כמי שהטמיעו בהצלחה את תפיסת החינוך הסביבתי והפכו אותה לחלק מהאג'נדה של תנועות הנוער?

שאלות אלה, ראוי שתעמודנה לנגד עיני חברי הוועדה המקצועית במהלך ניסוח 'קול קורא' לשנים הבאות.

כלי ההערכה ואיסוף המידע באמצעותם

לצורך המחקר פותחו הכלים הבאים :

- דף תצפית במתכונת סגורה כולל הנחיות ועם אפשרות לתיאור גדוש עבור ביקור בסניף תנועת
- דף תצפית במתכונת סגורה כולל הנחיות ועם אפשרות לתיאור גדוש עבור ביקור במחנה קיץ
- מתווה לשאלון פתוח חצי-מובנה לרכזי ורכזות אקלים וקיימות תנועתיים
- מתווה לשאלון פתוח חצי מובנה לש"שיניים ולרכזי אקלים וקיימות בסניפים
- מתווה לשאלון פתוח חצי מובנה למדריכים בשכבות ח' ומעלה בתשפ"ב

ניתוח המידע הרב שהגיע מהתצפיות ומהראיונות התקיים בכלי מיון וניתוח איכותניים, תוך ניסיון להביא גם ייצוג כמותי במקומות שהדבר התאפשר.

הניתוח נערך באמצעות זיהוי קטגוריות-על וקטגוריות מישנה שיצרו תמונה שלמה בהלימה לנושאי המחקר שהוגדרו מראש. נערך תהליך של חיפוש שיטתיות וחזרתיות, השוואה והנגדה. התהליך התבצע בדרך של זיהוי חלקים רלבנטיים בתשובות המרואיינים, הגדרת גבולותיהם ומיונם לפי תבנית מארגנת ונושא המחקר הרלוונטי.

במהלך הניתוח נבחרו ציטוטים מדברים מאפיינים ומייצגים של המרואיינים והם יובאו בתיאור הממצאים.

ממצאים

חלק א' - "... יצאנו לדרך..."

"אורח לרגע" - התנהלות תצפיתנים ותצפיתניות בסניפים ובשטח

הגעה לתצפית נתפסת פעמים רבות כהגעה לביקורת ולעתים אפילו כניסיון לחטט ולמצוא פגמים וכשלים.

לקראת הגעה לתצפית התנהלה שיחה מקדימה עם רכז.ת אקלים וקיימות. הוסברו מטרות המחקר והתצפית ונקבע מהלך התצפית בשטח. בכל שיחה מקדימה הבהרנו כי המטרה אינה בחינת התנועה ופועלה אלא לימוד תהליכים ומגמות במסגרת הנושא וכיצד יש להם ביטוי בפעילות התנועתית אותה הגענו לראות. זאת ועוד, בכדי להסיר חששות ולקבל מהמראיינים מידע לא מסונן, הבהרנו כי הדוח שלנו לא כולל שמות של תנועות נוער וסניפים אלא ייצוג מידע מתכלל מכל התנועות והארגונים יחדיו.

הבהרנו כי אנחנו לא מציינים בדוח המחקר את שם התנועה בה בוצעה התצפית או את מקום הסניף בו ביקרנו. הנושא וכיצד בא לביטוי בשטח זה מה שחשוב ולא אופן הפעילות או תפיסת ההדרכה של המדריכים המקומיים.

זאת ועוד, התצפיתניות והתצפיתנים לא חיוו דעה לגבי המידע שנאסף בדוח. בוודאי שלא העבירו ביקורת על נושאים שנראה להם שלא טופלו או לא באו לביטוי בשטח.

למדנו שהבהרות אלה חשובות מכיוון שהשיחה, אחריהן, מתנהלת בחופשיות והמידע שמתקבל עשיר ומאפשר הבנה של תמונת המצב ונוכחות הנושא במציאות התנועתית.

במחקר הערכה התצפית היא כלי מחקר. מגיעים לשטח ולומדים - דרך שאלות מובנות ושיחות פתוחות - על הנושאים שמבקשים לבחון במהלך התצפית.

כך, למשל, בשיחה עם מדריכה של כיתה ח', בסניף תנועתי, היא מתארת את התוכנית שהעבירה ומחווה את דעתה האם היא רואה שהתכנים משמעותיים לחניכים, האם יש שינויים בהתנהגות בסניף והאם המודעות לנושא גברה.

באנו לראות, להקשיב וללמוד, זה היה המסר המרכזי לקראת התצפית וכך ביקשנו לפעול לאורך כל הביקורים בסניפים ובמחנות.

זו לא הנחייה מטעמי נימוס והתנהגות נאותה של אורחים. זוהי המתודה על פיה מקיימים מחקרי הערכה על הצד הטוב ביותר. אנחנו לא באים לחוות דעה ולא מגיעים לנהל תהליכים חינוכיים. רק אם ניצור אווירה נעימה של שיחה ללא ביקורת נוכל לקבל מידע אמין על מה שנבקש לבחון.

סיפור אחד על ביקור אחד – התרשמות של תצפיתן 'צופה מן הצד' [קדימון לממצאי המחקר]
בשעת בוקר נפגשנו, שני תצפיתנים, בתחנת הרכבת (ברוך נושא המחקר) ויצאנו לבקר במחנה קיץ.

בכניסה פגש אותנו רכז הקיימות התנועתית, שנמצא במחנה לכל אורכו וביחד סיכמנו על המאהלים (מחנות של הסניפים) בהם נבקר ומדריכים עמם ניפגש. לפני שיצאנו לסניפים לקח אותנו הרכז להראות לנו את מרכז הפרדת המזון. התנועה התקשרה עם כפר נוער קרוב וסיכמה שיעבירו אליהם את עודפי המזון. בהתאם הוקמו בצמוד למטבח המרכזי שני מתחמים. אל האחד הועבר מזון שמיועד ללול ובשני נאסף מזון שמיועד לעיזים בכפר הנוער.

למען האמת, מרשים. השקעה של ממש במניעת בזבז ובהיערכות מקדימה. אנשי התנועה גאים ביוזמה ובהמשך, כששאלנו מדריכים, הסתבר שכולם מכירים את הפרויקט.

בסניף הראשון פגשנו שתי מדריכות ורכזות אקלים וקיימות של הסניף. בחודשים האחרונים ממש נכנסו לנושא המאבק במשבר האקלים. עברו פעילות בכל שכבות הגיל ובמיוחד בכיתות ח', שמתקדמים לקורס הדרכה בשנה הבאה. בסניף הוקם צוות שמתכנן וכותב מערכי פעולה בנושא קיימות ומשבר האקלים. במסגרת השתלמות מדריכים הזמינו להרצאה מרצה, מומחית לתחום, שלימדה אותם אודות מוצרי הטקסטיל וההלבשה וכיצד אפשר לצמצם צריכה, להימנע מרכישת מותגים ולהנהיג צרכנות נבונה.

רכזת הקיימות הראתה לנו פינת משחקים במרכז המחנה הסניפי. כל המשחקים היו ממרכיבים ממוחזרים או ניתנים למחזור.

הרכזת הראתה לנו תמונות של פינת המשחקים מהשנה שעברה. המשחקים בשנה הקודמת היו קנויים ורובם היו מפלסטיק. המתקנים בשנה שעברה היו כאלה שנבנו מראש והיה גם מתקן שנבנה בהתנדבות על ידי אחד האבות, נגר במקצועו.

בשטח נראו תוצאות של תהליכי הפחתה בציד, ברכש בתחום הקיימות. כך, למשל, השלטים במחנה היו מפלקטים ממוחזרים ומשלטים ששימשו למטרה אחרת קודם לכן. במחנה הקיץ הצטרפו למיזם 'יום שני ללא בשר' והחליטו להדפיס רק חולצה אחת ולהימנע מהדפסת חולצה לכל שכבת גיל בסניף. בתאורה עברו, בכל המחנה, לתאורת לד חסכונית. דוגמאות אלה מלמדות על שינויי התנהגות בהקשר של מסורת של שנים.

הסתובבנו במחנה ומאד בלט שלכל חניך וחניכה יש בקבוק אישי והם יכולים למלא אותו במים קרים בעמדות ברחבי החורשה.

ביקרנו במתחם המרכזי של הפרדת האשפה. בדרך הצטרפנו לחבורת פעילים (כיתה ט') שאחראים על המיון וההפרדה. הם סיפרו שבכל יום מגיעים לאסוף וזה כבר התקבל היטב בכל הסניפים. כולם מפרידים אשפה והם לא צריכים לעשות זאת במקום החניכים בסניפים.

פרט פיקנטי שלמדנו היה בנושא המתנות הקטנות של מדריכים לחניכיהם ('ציפורים', 'מושמושים'). בתנועה הכינו סרטון כיצד להכין מתנות מחומרים ממוחזרים. בסניף בו ביקרנו הייתה תחרות בין המדריכים, מי מכין מתנות מחומרים ממוחזרים וניתנים למחזור.

הנושא מאד נוכח בפעילות המחנה. החל במרכז הפרדת המזון, אליו הועברו עודפים, שמוינו והועברו לחווה להאכלת חיות המשק. עבור דרך התאורה שהוחלפה מטעמי חיסכון באנרגיה ועד בניית מתקנים שנלקחו בה בחשבון היבטים של שימוש חוזר וחסכון.

בשיחות עם נציגים במהלך התצפית למדנו שבכלל אין סימני שאלה בהקשר של מקומו של הנושא בסדר היום התנועתי (ובמקרה שלנו הסניפי). החניכים מתעניינים ויודעים לתת דוגמאות מבתיים על חיסכון ושינויים בעיקר בתחום הצרכנות. המדריכות תיארו כיצד התחילו לתכנן לפתוח את השנה בלי כתובות אש בטקס המרכזי. למרות שזאת מסורת ארוכת שנים. המסר של 'מציאות משתנה' וחייבים להיערך בהתאם, באמת מדבר אליהם וכבר הגיעו להסכמות. כך, למשל, הם מתכוונים להשתמש בכל היריעות, שמתחו במחנה, גם בקיץ הבא.

לכאורה, אמרנו בדרכנו לתחנת הרכבת, ראינו המון פרטים קטנים. אבל, הפרטים מלמדים על העיסוק והעניין במחנה. עיסוק שלא היה קיים בשנים קודמות. זאת ועוד, חיבור הפרטים מוביל לתהליך של יצירת השלם. מודעות שמובילה לשינוי מהותי בהתנהגות ובגישה לנושא, שעד לא מזמן כלל לא עלה לסדר היום.

במחקר חינוך מאפשר הגיעו חוקרים למסקנה כי המסגרת הקשיחה הקיימת בתנועות הנוער, מסגרת שמצד אחד מאפשרת חופש פעולה בתוך התנועה ובעיקר ניסוי וטעייה ומצד שני מקפידה על נהלים שימנעו כאוס. היא מסגרת שמאפשרת את ריכוזם של הפרטים הקטנים לכדי תהליכים חינוכיים שיבואו לביטוי בשטח, בסניפי התנועות ובמפעליהן.

עוד לפני פרקי הממצאים נקדים ונאמר שבמהלך התצפיות והשיחות ראינו דוגמאות רבות ל'הישגים מהירים' שכבר הושגו. על פי ג'ון קוטר (שם, עמ' 120) ל'הישגים מהירים' כמה תפקידים:

- מסייעים מאד להצדקת העלויות הכרוכות במאמץ בטווח הקצר
- גומלים לחסידי השינוי בטפיחה על השכם, מה שמעלה מורל ומוטיבציה להמשך
- מסייעים לכוון את החזון והאסטרטגיות לאחר ההתנסויות המוצלחות הראשונות

- עוזרים לערער את עמדתם של הציניקנים והמתנגדים לשינוי
- מאפשרים לבסס את נוכחותם של מקבלי ההחלטות בצד של השינוי שמשכו הולך ומתארך
- מובילים ליצור תנופה בדמות המרצה והגדלת מספר הנרתמים לשינוי והתומכים בו.

תובנות שעלו בשיחות עם רכזי ורכזות אקלים וקיימות תנועתיים

במהלך המחקר קיימו שיחות עם רכזי.ות אקלים וקיימות תנועתיים. נרכז כמה מהתובנות שעלו בשיחות.

בתחילת השיחות, כששאלנו על הרקע האישי, הסתבר שהנושא הסביבתי, שאלת המאבק במשבר האקלים וחשיבות העיסוק בנושא קיימות משמעותיים אצל כולן וכולם. בין אם עסקו בנושא ובין אם למדו אותו (היו גם שלמדו את הנושא לתואר אקדמי) הוא נוכח בתפיסת עולמם. התשובות בשאלת החיבור האישי נעו בין 'הנושא קרוב לליבי' ל'למדתי קיימות וממשל', 'מתעניין בנושא מאז שהייתי פעיל בתיכון' ועד 'כמורה נחשפתי מעט לנושא והשנה ממש למדתי את התחום'.

זו נקודה משמעותית מכיוון שהיא מלמדת על מיון של בעלי התפקידים, קודם גיוסם לתפקיד.

על השאלה איך מתחבר הנושא לסדר היום התנועתי, השיבו כי יש כאן תהליך. בכל תנועה הקצב שונה אבל התהליך התחיל. כך לדוגמה, באחת התנועות בכל ישיבה ראשונה לקראת מפעל תנועתי עולה נושא האקלים, ההפחתה והקיימות. בעיקר בהקשר של מזון ושל בניית מתקנים. לא עוזבים את זה כעניין שולי אלא באמת מנסים לברר איך אפשר לשנות, לייעל ולהביא להפחתה, בהתאם לרוח הקיימות. התוכניות התנועתיות מועברות למרחבים האזוריים ולסניפים. זהו תהליך ארוך ואין כאן הצלחות מיידיות בהיקפים גדולים. לכן, מדברי הרכזים והרכזות אפשר ללמוד שחלק גדול מהתפקיד הוא לשבת עם אנשי השטח, להקשיב, להסביר ולמצוא פתרונות ביחד.

"בגדול השיח הוא לראות איך לקראת כל מפעל משתדלים לצמצם משאבים. עם הזמן זה נכנס להתארגנות למפעלים." "לעיסוק בקיימות יש השפעות רחבות. זה בא לביטוי למשל בקשר לקהילה. ביוזמות משותפות שמובילות להיכרויות." "בערכי התנועה: חינוך לפשטות, חינוך לצניעות, לשמירה על הטבע. על העולם, על הארץ שלנו." "במפעלים הכי קשה להכניס את זה לסדר היום."

בכל התנועות מתארים תהליכים של הטמעה. יש עניין בנושא ומשתפים פעולה. אבל השינויים דורשים היערכות והקצאת משאבים. יש גם מי שקשה להם להיפרד ממסורות וזה בלט מאד בהכנות למחנות הקיץ ובשיחות המקדימות על טקסי פתיחת השנה. למעשה, ההתמודדות עם תהליכי ההטמעה מלמדים על עצם קיומו של התהליך.

מרכיב מרכזי בתהליך ההטמעה הם הפרומים שמקימים בתנועות "נאמני אקלים"¹¹, "פורום קיימות" השתלמויות עם גופים מקצועיים (כדוגמת מרכז השל לקיימות). מרכיב נוסף הוא

¹¹ הכוונה לבני נוער שהנושא קרוב אליהם (יש שיאמרו בוער בקרבם) והם נרתמו להוביל מהלכים בתנועות לקידום המאבק במשבר האקלים. פעילותם מרחיבה את האפשרויות להטמעה בתנועות. כך, למשל נער, שתפקידו רכז לוגיסטיקה, מאחד מהסניפים אשר החליט לשנות את תהליך הרכישה של כלים חד פעמיים והצליח לשכנע את הרכזים החל ברכזי הסניף ועד רכזי האזור לעבור לערכות של כלים וסכו"ם רב פעמיים, שישמשו אותם במפעלי התנועה. או, לדוגמה, חבורת מדריכים שהכריזו על תחרות להכנת 'מושמושים'

ההיערכות המקדימה לשנת הפעילות הקרובה. נושא הקיימות והמאבק במשבר האקלים ייכנס לסמינר פתיחת שנה בתנועות, בהנהגות האזוריות ובסניפים. "יש פורום נאמני אקלים שמעביר

את המסרים." "בסמינרים לקראת פתיחת שנה של הרכזים ושל הקומונרים יש ערב להצגת הנושא." "הוכנס נושא חודשי בתחום הקיימות לכל סניפי התנועה." "יש בתנועה מספר קהילות שונות ולכל קהילה יש מובילת תוכן בנושא קיימות." "נעזרים ברבנים שמסייעים בחיבור למקורות." "מעלים מודעות, בעיקר בשיחות. שמים דגש על ממשק של התורה עם הנושא. דרך ארץ קדמה לתורה."

נושא צמצום 'טביעת הרגל האקולוגית' בא לביטוי בעיקר בהיבט של שינוי התנהגות. ניתן לראות זאת גם כשבוחנים את הדיון והעשייה בנושא הפחתה וצמצום הרכש. צמצום והפחתה תומכים בתהליך של שינוי ההתנהגות.. בודקים איך לצמצם ואיך להקפיד על ראייה סביבתית. כך בנושא החלפת הנורות, בהדרגה, לנורות לד. כך ברכישת לוחות מחיקים כתחליף לבריסטולים. כך ברכישת זרקורים סולאריים להתקנה קבועה בסניפים. ברוב התנועות הנושא מופיע במיפוי שערכו ויבוא לביטוי בשנה הבאה בעיקר ברכש ובתחזוקה.

בהקשר של היועצות קבועה בגורם חיצוני. רק חלק מהתנועות נעזרות באופן קבוע. במרביתן אמרו שהיו שיחות ייעוץ אבל עוד לא נקשרו בקביעות לארגון זה או אחר. חלקם טענו שאין להם צורך בייעוץ כי התוכנית מאוד מובנית והמהלכים מוגדרים וברורים.

רק תנועה אחת נעזרה בייעוץ חיצוני לפיתוח תוכניות הדרכה. בתנועות הגדירו את הנושא כתחום שמצויים בו היטב ובעזרת מחלקות ההדרכה בתנועה פיתחו את התוכניות התנועתיות.

למדנו שבחלק מהתנועות ההתמודדות עם ההיבטים הערכיים-אידיאולוגיים של המאבק במשבר האקלים מורכבת בשל עקרונות התנועה ומסורותיה. בתנועות אלה משמעותית במיוחד העזרה שיכולים לתת גופים מלווים מקצועיים, לצד אנשי הוועדה המקצועית של התוכנית.

שאלנו על תהליכים חינוכיים. המסר המרכזי היה שביזמות שכבר התחילו השנה (תשפ"ב) ובמיוחד ביזמות שיצאו לפועל בשנה הבאה (תשפ"ג) ייראה התהליך החינוכי. היוזמות מעשיות ויש להן יעדים מוגדרים וכך ניתן יהיה להעריך את ההיבט החינוכי-תהליכי בפעילות.

שיתופי פעולה בתוך התנועות מתחילים ומתהווים במסגרת הפורומים התנועתיים והאזוריים. בכל פורום יש קבוצת ווטסאפ והמידע מועבר בין השותפים לתוכנית. שיתופי הפעולה באים לביטוי בתיאור של פעילויות, במסקנות מניסיונות ובהתייעצות לגבי התלבטויות. הקבוצות, לפי התשובות לשאלה, מאד פעילות ומשמעותיות ביצירת קבוצת עמיתים שעוסקים באותו התחום.

ההסכמה הרחבה ביותר בין רכזי ורכזות הקיימות הייתה לגבי תרומת הפורום במת"ן. הקבוצה שמפעילות מעין וסמדר. ההתכנסויות רציניות, המידע מחדש ומעניין והאפשרות להיוועץ ולהתלבט ביחד ממש נותנת כוחות. העובדה שיש אפשרות להתלבט גם עם חברים וחברות מתנועות אחרות וגם עם זיוית ושרית מהמשרד להגנת הסביבה חשובה. "מרגישים שמתאמצים לתת לנו כלים

[מתנות קטנות] לחניכים, רק מחומרים ממוחזרים וניתנים למחזור. היוזמה התפשטה והפכה ליוזמה תנועתית לקראת מחנה הקיץ.

ותשובות." "יש משהו מאד מרגש באמון שאנחנו מקבלות מהתנועות, ממת"ן ומהמשרד. אמנם תהליך חינוכי לוקח זמן, אבל מצד שני משבר האקלים מצריך תגובה מהירה. זה שאנחנו נתמכות מקצועית זה ממש מרגיע." "עזרו לי להבין לאן אני נכנסת ונתנו לי הרבה טיפים איך ליצור את החיבור והדרישות וגם הייתה הרבה חניכה ותמיכה."

העדויות המיוחדות של הרכזים והרכזות מחזירים אותנו למסקנה שעלתה מהמחקר 'הזדמנות למנהיגות'.¹² החוקרים דימו את תנועות הנוער לערוגה שמתוחמת בשטחה אבל בתוכה אפשר לשתול ולפרוח, להתנסות וליזום. כך התבטאו הרכזות והרכזים לגבי היכולת שלהם לפעול תוך ידיעה שיש מי שיסייע כאשר יבקשו זאת.

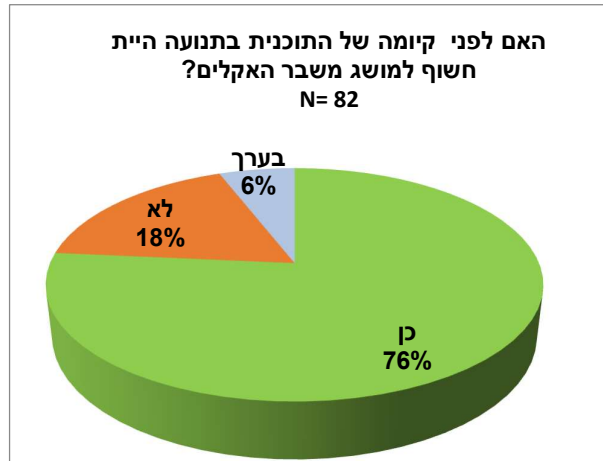
בעקבות השיחות עם רכזי ורכזות קיימות תנועותיים, שהיו מעניינות, פתוחות ומלמדות, נעבור לפרקים הבאים, בהם נציג את ממצאי מחקר ההערכה אשר התבסס על תצפיות ושיחות עם פעילים ופעילות בשטח.

¹² אבן, נ. הימן זהבי, ר. בורגר, א. (2016) הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל

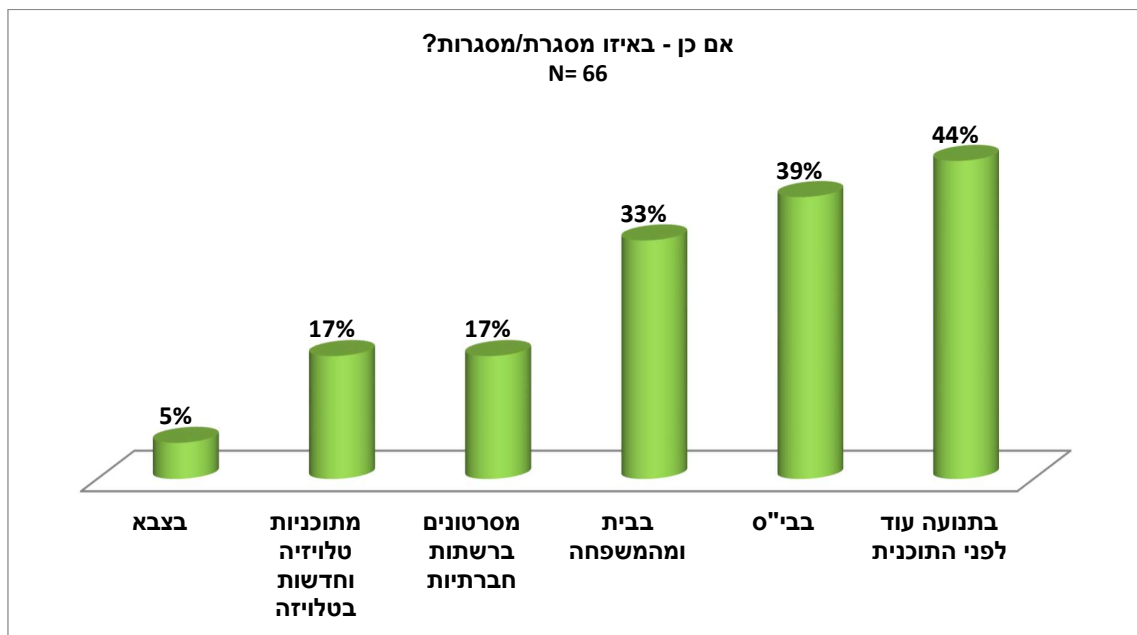
חלק ב' - המודעות למשבר האקלים בקרב חניכי תנועות הנוער

המידע אודות המודעות של חברי תנועות הנוער למשבר האקלים נאסף במהלך הראיונות שקיימו התצפיתנים עם ש"שיניים ורכזי.ות אקלים של סניפי התנועות (51), ועם מדריכים ומדריכות (31) של חניכים בשכבות ח' ומעלה. מתשובותיהם עולה התמונה הבאה :

תרשים 1: חשיפה למושג משבר האקלים לפני קיום התוכנית בתנועת הנוער

תרשים 2: המסגרות בהן רכשו המרואיינים את הידע אודות משבר האקלים לפני קיומה של התוכנית בתנועה

כשלושה רבעים מהמרואיינים מצהירים כי נחשפו לנושא משבר האקלים עוד לפני קיום התוכנית בתנועת הנוער שלהם. אולם קרוב למחציתם מתארים כי נחשפו לנושא גם בתנועת הנוער **"בכיתה"**

י"א הנושא השנתי של התנועה היה צדק סביבתי, כבר כחניכה עברתי תכנים על משבר האקלים בעולם, תעשיית הבשר והשיא היה הוועידה התנועתית הארצית שעסקה בצדק סביבתי...."

כשתי חמישיות מהמרוואיינים מספרים שהם מכירים את הנושא מבית-הספר ורובם ציינו שכבר מהלימודים ביסודי.

שליש מהנשאלים מכירים את נושא משבר האקלים מהבית, מתוך חשיבות שניתנת לנושא על ידי בני המשפחה "הייתי חשופה מהצד המשפחתי, לאבא שלי זה נושא מאוד חשוב ומפריע לו - בנייה על שטחי טבע..."

" אבא שלי חקלאי ומגדל הדורים ואבוקדו, כך שהתחום של קיימות מאוד נוגע אליי. והידע הוא בעיקר מהבית."

פחות מחמישית מהמרוואיינים נחשפו לנושא משבר האקלים באמצעות הטלוויזיה, אחוז זה נחשף באמצעות הרשתות החברתיות. 4 מרוואיינים בוגרים יותר הכירו את הנושא מהצבא.

רבים מהמרוואיינים נחשפו לנושא ממספר מקורות "בחדשות וגם בכיתה בשיעורי חינוך. זה קיים בשיח בין אנשים. בעיקר ידענו על מחזור ושימוש חוזר, קצת טבעונות ושריפת יערות." "ידעתי על קיימות בעיקר דרך הרשתות, דרך יוטיוב. בנוסף, זה גם חינוך מהבית. בבית אנחנו בקושי קונים בגדים חדשים. כחניך היו כל מיני פעילויות בתנועה. בעיקר אחת שאני זוכר היא פעולה בה באמצעות מתודה מסוימת בחנו כמה 'מפריעים לנו' דברים שקשורים למשבר האקלים, וכמה אנחנו 'באמת עושים'. וראינו את הפער וזה מאוד השפיע."

שאלנו את המרוואיינים האם מאז התוכנית עולם הידע שלהם בנושא התרחב ובאילו אופנים.

כל המרוואיינים ללא יוצא מן הכלל הבהירו כי מאז כניסת התוכנית לתנועת הנוער שלהם, חלה הרחבה משמעותית בידע שלהם בתחום משבר האקלים לנושאים נוספים שלא היו מודעים להם קודם, כמו גם העמקה של התובנות לרבדים עמוקים ולהקשרים השונים של המשבר לתחומי החיים שלנו בהווה ובעתיד

להלן דוגמאות מייצגות מהדברים שנאמרו :

"מהתנועה למדתי יותר מה התוצאות של המשבר, איך הוא השפיע על העולם ועל אנשים. מה הגורמים למשבר, ושמחזור בקבוקים זה חשוב אך לא יפתור את הבעיה. זה עניין של שינוי תודעת צריכה כללית (לא רק חד פעמי [חד"פ]), חברות ענק, מפעלים והזיהום שהם יוצרים"

"עולם הידע שלי התרחב מאז התוכנית- אני בקיאה יותר בסטטיסטיקות, בעיות ברמת המאקרו של צדק סביבתי, הכוונה היא לחיסכון של חשמל ומים של חברות ומפעלים גדולים ששם האימפקט. אני מודעת היום לזה שצריך לעשות חקיקה ולהעביר רגולציה בנושא וזאת פרספקטיבה שונה ממה שידעתי קודם לכן..."

"ברגע שזה הגיע גם לתנועה זה מאוד ריגש אותי, נחשפתי להבנה איך אנחנו יכולים לעשות שינוי גדול. למשל בכנס תנועות הנוער גיליתי שיש אנשים שהופכים את זה למפעל חיים שלהם וזה העשיר אותי מבחינת הידע והמושגים."

תהליכי ההטמעה של הידע בנושא האקלים בתנועות הנוער

מהשיחות עם רכזי הקיימות והש"שינים עולה התמונה הבאה :

הרכזים והש"שיניים הבינו כי בכדי לזכות לשיתוף פעולה של המדריכים והחניכים יש צורך לתת ידע, להסביר, ולהשיב לשאלות. ההשתתפות בקורסים, בסמינרים, בימי העיון ובימי הכשרה שנערכו סייעה להם בהכרת הנושא לעומקו על רבדיו השונים והבנת הקשרים בין תופעות, באופן שמאפשר להם לתת מענה לכך. קיים אוגדן הדרכה וניתן להסתייע בו ובפעילויות שבו. מתקיים שרשור של הידע ושל ההחלטות לגבי העשייה בסניפים:

"הצוותים הבוגרים עושים החלטות ומורידים את זה לקומונרים ומשם כל אחד מחליט במה להתמקד... ניתנות פעילויות מובנות וניתן גם לעשות לבד. לקומונרים יש הכשרות בנושא ואיך להעביר את הנושא. למשל עשו יום לימוד בקומונה עם המדריכים על קצא"א והנפט..."

"השנה התחיל להיות תפקיד של רכו קיימות והוא אחראי להוריד את הדברים לשטח ולהכשיר את הדמויות הרלוונטיות. הוא עשה שיחות עם רכזות של סניפים ומתוך זה בונים אתו תכנית אקלים לכל סניף אותה מיישמים בשנה הבאה. יש צוותים של השכבה הבוגרת שהמטרה שלהם לבנות תכנית אקלים לסניפים. בעתיד יהיו מערכי חינוך להטמעת הידע." רוב המרואיינים מדגישים כי בסניפי התנועות מתקיימים מופעים שונים של התייחסות לנושא משבר האקלים וכי יש אוטונומיה לסניף לבחור במה להתמקד ולעסוק. "מה שמתרחש בסניפים תלוי ברכזי הסניף וביוזמתם ולכן משתנה."

נושא העלאת המודעות לטביעת הרגל האקולוגית שלנו (התחומים השונים שיוצרים אותה) והחשיבה כיצד לצמצם אותה מוטמע בשכבות הגבוהות, אלה שכוללות גם את המדריכים של השכבות הנמוכות יותר. בשכבות אלה מדברים גם על אקטיביזם. בקרב השכבות הצעירות יותר עוסקים ברוב התנועות במהלך הפעולות בנושאי קיימות, הפרדת פסולת ומחזור בשילוב פעילות סדנאית כגון: מחזור בגדים, מחזור בקבוקים, הכנת פחי הפרדה לפסולת של הסניף מחומרים ממוחזרים וכד'.

בכל התנועות ציינו הרכזים והש"שיניים/קומונרים כי הוגברה ההקפדה על סביבה נקיה של הסניף וכי כל המדריכים ובעלי התפקידים מעירים על לכלוכים ודורשים מהחניכים לפנות את הפסולת לפחים היעודיים.

בקשנו מהמרואיינים שלנו לספר לנו על הפעולות שעשו בשנה החולפת במסגרת התוכנית להתמודדות עם משבר האקלים והקיימות, בכדי להבין איזה ידע ואילו תובנות חדשות נוצרו אצל חניכי התנועות בנושא במהלך השנה (תשפ"ב).

הרכזים והש"שיניים סיפרו לנו על הפעולות הבאות שהובילו במהלך השנה, במסגרת תפקידם, לקידום החינוך האקלימי בתנועה:

- השתתפות במחאת ענק בנושא משבר האקלים
- הקפדה על שימוש בכלים רב-פעמיים בסניף ובמחנות הקיץ
- הובלת הסניף להשתתף במבצעי איסוף פסולת, מבצעי ניקוי חופים ועוד
- הקמת גינה ירוקה / גינת פרפרים / גינה קהילתית בסניף
- מגוון פעולות של איסוף בקבוקי פלסטיק ושימוש בכספי הפיקדון לרווחת הסניף

המדריכים של שכבות ח' ומעלה סיפרו לנו על מגוון הפעולות, שיצרו לחניכיהם, לצורך קידום הידע וההבנות שלהם בנושאי הקיימות ומשבר האקלים. להלן דוגמאות מייצגות (התקיימו ב- 2 תנועות לפחות):

- סדנאות למחזור חפצים (לדוגמה - מחזור בגדים והפיכתם לצעצועים לכלבים)
- פעילות בנושא גידול וצריכת בקר שבה הסבירו לחניכים איך תעשיית הבשר משפיעה על האקלים
- פעולה על הפרדת פסולת ופחי מחזור, איך מפרידים ולאן האוכל הולך
- פעולה על התנהלות בבית (חסכון בחשמל, חיסכון מים, טיפול בזבל)
- פעולה בה דיברו על זיהוי חומרים מזהמים, הדרכים לצמצום הזיהום והדרכים להפחתת שימוש בפלסטיק
- קיום דיון על 'צריכה עודפת' ועל הדרכים לצמצם אותה
- סדנאות לבניית פחי מחזור לסניף
- סדנאות ליצירת עציצים מבקבוקי פלסטיק

כשנושא כלשהו הופך למשמעותי צפוי שיהיה לכך ביטוי גם במהלך השיח שמתקיים אודותיו. על מנת לקבל מידע על הטמעת הנושא על רבדיו הרבים והפיכתו לחלק מהשפה של התנועות - יצרנו, בשיתוף עם מת"ן, רשימה של מושגים בתחום משבר האקלים והקיימות. ביקשנו מהתצפיתנים לשים לב ולרשום, במהלך השיחות שקיימו בסניפים ובמחנות הקיץ, באילו מילים ומושגים בנושא השתמש כל אחד מהמראיינים.

להלן התפלגות השימוש במושגים.

טבלה 1: תדירות השימוש של המרואיינים במושגים מתחום ההתמודדות עם משבר האקלים והקיימות

תדירות שימוש גבוהה (כל המרואיינים או כמעט כולם)	תדירות שימוש בינונית (כמחצית מהמרואיינים)	תדירות שימוש נמוכה (מרואיינים בודדים)	כלל לא היה שימוש
משבר האקלים	שמירה על הסביבה	צדק סביבתי	שלושת ה- RRR (צמצום, מחזור, מחזור)
צמצום צריכה	חינוך לקיימות	הכחדה של בעלי-חיים	חוק האקלים
מחזור	הפרדת פסולת	אנרגיות מזהמות	
טביעת רגל אקולוגית	קיימות כדרך חיים	פליטות פחמן דו-חמצני	
	גידול בקר והשפעתו הסביבתית	חינוך לשינוי	
	להיאבק לשינוי מדיניות ממשלתית	שמירה על שטחים פתוחים	
	תרבות של צריכת יתר/תרבות צריכה	התחממות גלובאלית	

כמו כן, שמענו גם מושגים שלא היו ברשימה שלנו אך שייכים לתחום משבר האקלים והשמירה על הקיימות ונאמרו על ידי מספר מרואיינים. לדוגמה: בזבוז מים; קומפוסט/קומפוסטר.

לסיכום הפרק

תובנות:

- המודעות למשבר האקלים והקיימות הייתה קיימת בקרב חברי תנועות הנוער הבוגרים, שהם מדריכים ורכזים, עוד טרם כניסתה של התוכנית לתנועות הנוער
- חלק גדול מהתנועות עסקו בנושאים שונים של משבר האקלים לפני כניסת התוכנית, אך לא באופן מרוכז ומתוכנן ברמה ארצית (יוזמות מקומיות ואישיות)
- כניסתה של התוכנית לתנועות הנוער הביאה להרחבת הידע והעמקתו בקרב הרכזים והמדריכים, כמו גם יצירת מגוון רחב של פעילויות שנועדו להנחיל את הידע לחניכים וליצור פעולות מחוללות שינוי במרחב
- מושגים מתחום משבר האקלים נהיו מוכרים ואף שגורים בשיח של בני-הנוער חברי התנועות
- מתקיים שרשור מסודר בכל התנועות להעברת הידע בנושא משבר האקלים ולהובלה של פעולות לקידום שיפור ותיקון המצב הקיים ברמות שונות. נוצרו תפקידים חדשים שנועדו לרכז ולהוביל את הפעילות ברמת התנועות וברמת הסניפים

חלק ג' – השפעת הפעולות בתנועת הנוער על אורח החיים האישי של המדריכים והחניכים

הנחת היסוד של התוכנית היא כי הפעולות שיתקיימו בתנועות הנוער להעלאת המודעות והתובנות למשבר האקלים ולדרכים להתמודד איתו, יצרו שינוי באורח החיים האישי של המדריכים והחניכים. הנחה נוספת היא שכל צעד של שינוי ברמה האישית עשוי להקרין גם על הקהילה הסובבת ולהרחיב את השינוי.

על מנת להבין כיצד מובילים את השינויים באורחות החיים בתנועות הנוער, שאלנו על כך את הרכזים והש"שינים בראיונות האישיים.

מהדברים שסיפרו עולה כי בכל התנועות המגמה היא להתחיל מדברים קטנים ולהתמקד בהובלת שינויים בתחומים שיהיה לחניכים קל להפנים ובהמשך להפיץ לסביבתם.

"תהליך איטי ובסבלנות. כיום מתמקדים במה שקל יותר לשנות, למשל מנסים להוציא חד"פ..." "מתחיל בדברים קטנים כמו לומר להם שיביאו דברים כדי למחזר או להסביר להם לכבות את האור כדי לא לבזבז חשמל, להסביר באיזה דברים אפשר להשתמש שוב, לדבר איתם על יום קיימות." "זה תהליך, מתחילים מקטן ולאט לאט מגבירים את המודעות."

רוב הפעילות המעשית לקידום נושא המאבק במשבר האקלים והשמירה על קיימות מתקיימת בטיולים ובמהלך מחנות הקיץ. אלו שיאי הפעילות בכל תנועה לקראת ובמהלך מפעלי הקיץ מתקיים תהליך חינוכי משמעותי בתנועות. חלק מהתנועות אף הקדישו לכך את נושא המחנה השנה. החשיבה היא שעשייה במציאות חזקה יותר משיבה ודיבור על הנושא.¹³

"הפעולות [בסניף] הן כלי פחות אפקטיבי ונדרש חיבור רגשי... הדיבור הוא מוגבל לכן חשוב לשלב עם מעשים."

"מכניסים את זה למשל בטיולים - אמרנו לחניכים להביא רק כלים רב פעמיים. אנחנו מתכננים טיול פתיחת שנה להתנדבות של ניקוי." "בטיול פסח כמעט לא היו כלים חד"פ. הילדים אספו כסף לרכישה משותפת של מארזי כלים רב פעמיים ורכשו את צבע הכלים לפי צבע הסניף. במקום חולצות לסניף מוציאים על כלים רב פעמיים עם מיתוג." "...הפעולות ילכו ויתעצמו בהמשך."

במחקר 'הזדמנות למנהיגות' נשאלו מדריכים ומרכזים לגבי הצורך במתן דוגמה אישית. רוב הנשאלים ראו את הדוגמה האישית כמרכיב משמעותי בתפקידם כמדריכים. "אנחנו חייבים להוות דוגמה אישית. גם כשאני עומד עם החברה בשכונה אני לא מרשה לעצמי לעשות שטויות. כי תמיד יכולים לעבור חניכים שלי שגרים באזור ואני לא רוצה למצוא את עצמי במצב שאני נותן הסברים מגוחכים."¹⁴

שינוי באורחות החיים של המדריכים בעקבות יישום התוכנית בתנועות הנוער

בכדי לעמוד על השפעת הפעולות בתנועה על אורח החיים האישי של המדריכים, שאלנו אותם על כך באופן ישיר. מדברי המדריכים על שינוי אורחות החיים שלהם עצמם עולה התמונה הבאה:

- המידע שרכשו בסמינרים ובימי העיון הגביר את המודעות שלהם ואת האכפתיות כלפי הסביבה ושמירתה "ככל שאני נמצאת יותר בתנועה אני מתרחקת יותר מבשר. המידע מהתנועה גרם לי לחשוב יותר על מערכי הדרכה בנושא ועל הפרדת פסולת"
- הידע שרכשו עורר בהם עניין וגרם להם ללמוד ולחקור לעומק בנושאים השונים גם באופן עצמאי
- "... גרם לי לעשות תחקיר על פלסטיק ולמה הוא גורם ..."
- המדריכים מיישמים בחיי היומיום שלהם את מה שהם מחנכים אליו במהלך הפעולות עם החניכים "מה שאני אומרת לחניכים אני עושה גם בעצמי... לא משתמשת בכלים חד"פ, לא אוכלת בשר אדום, ממחזרת מה שיכולה, מתניידת בעיקר באופניים."
- המדריכים נוקטים בגישה של הובלת תהליכי שינוי בדרך של דוגמה אישית "מראים להם דוגמה אישית למשל במחנה השתמשנו בציד משנים קודמות."
- מספר מדריכים מדווחים כי הם הפכו לצמחונים או לטבעונים בעקבות המידע שנחשפו אליו והם מעבירים גם לחניכים "נחשפתי לכל הנושא דרך התנועה וכמה חברים שלי בה. קוראים לנו 'הטבעונים'... אורח חיים טבעוני, מחזור, צמצום צריכה עודפת. לא מוכן להיות אדיש."

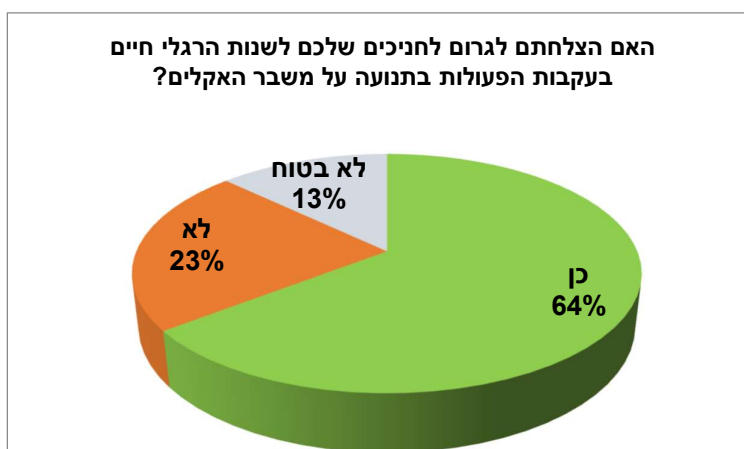
¹³ התצפיות והשיחות התקיימו לקראת הקיץ ובמהלכו. לפיכך המיקוד בתשובות היה על פעילות הקיץ. במסקנות ובהמלצות נתייחס לנושא הפעולה המתמשכת במהלך שנת הפעילות.

¹⁴ הזדמנות למנהיגות (שם)

- חלק מהמדריכים נרתמו לפעולות של אקטיביזם "השתתפתי במחאת האקלים בחודש מרץ"

שינוי באורחות החיים של החניכים בעקבות יישום התוכנית בתנועות הנוער
לאור ההחלטה בשלב זה לא לראיין חניכים ניסינו לברר את סוגיית ההשפעה על אורחות החיים של החניכים דרך השיחות עם מדריכיהם (מדובר בחניכים בשכבות ח' ומעלה). בדקנו עם המדריכים האם לדעתם הצליחו הפעולות בתנועה להשפיע על אורח החיים האישי של חניכיהם ביומיום. כמו כן ניסינו להבין האם הם נתקלו בקשיים והתנגדויות לתכני הפעילויות, במטרה להבין את המוכנות לשינוי בקרב החניכים:

תרשים 3: תחושת המדריכים לגבי השינוי בהרגלי החיים של החניכים שנוצרו באמצעות הפעולות בתנועה אודות משבר האקלים

כשני שליש מהמדריכים שהתראיינו סוברים כי הצליחו לגרום לשינוי באורחות החיים של חניכיהם באמצעות הפעולות שהעבירו בתנועת הנוער. כרבע אינם חשים כך.

להלן תיאורים שהביאו המדריכים אודות השינויים שחלו בחיי היומיום של חניכיהם ואשר נאמרו ביותר מתנועת נוער אחת:

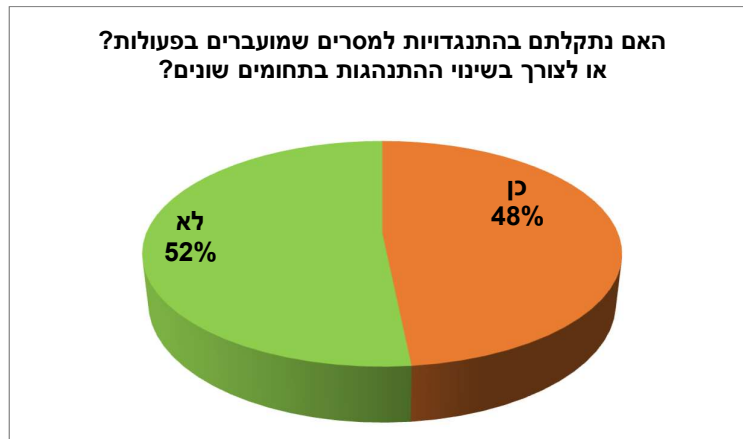
טבלה 2: שינוי באורחות החיים של החניכים לפי הידוע למדריכיהם

שינויים שהוזכרו בתדירות גבוהה	שינויים שהוזכרו בתדירות נמוכה
מובילים שימוש בכלי אוכל רב-פעמיים והימנעות מחד"פ גם באירועים משפחתיים	איסוף באופן מסודר של בקבוקי פקדון והימנעות מהשלכתם לפח
צמצמו אכילת בשר בכלל ובקר בפרט	יוצאים לקניות של המשפחה מצוידים בשקיות רב-פעמיות
עושים שימוש בפחי מחזור ציבוריים	הולכים יותר ברגל
ממחזרים נייר ומוצרים ביתיים נוספים	הפכו לצמחונים/טבעונים
משתמשים בבקבוק אישי רב-פעמי	מפרידים פסולת בבית

"... למשל חניכים כבר מפרידים אוטומטית את הזבל. בעקבות פעולה עם החניכים על אקטיביזם חברתי התברר שהרבה חניכים מפרידים בקבוקי שתייה באשפה ושבהרבה בתים הפסיקו לאכול בשר."

"... אני יודע שיש כאלה שממחזרים, רובם התאהבו בפח הכתום..."
" בתחילת שנה החניכים הביאו חד"פ לטיול אך המדריכים לא הסכימו לזה והסבירו להם ועכשיו אין יותר מצב לחד"פ. רואים שהם יותר שומרים על הסביבה, מרימים פקקים, פחיות ובקבוקים, שאנשים זורקים ושמים בתיק כדי לזרוק בצורה מסודרת"

תרשים 4: התנגדות של חניכים לפעולות ולמסרים אודות משבר האקלים והשמירה על קיימות

מסתבר שקרוב למחצית מהמדריכים נתקלים בהתנגדויות שונות מצד חניכיהם לפעולות ולמסרים שמובאים בהן אודות משבר האקלים והשמירה על התנהגות מקיימת. להלן ציטוטים מייצגים של דברים שסיפרו אודות התנגדויות אלה:

" לפעמים חניכים אומרים שזה משעמם"

" יש התנגדות לשימוש ברב פעמי כי לפעמים הם חושבים שזה לא נקי ולא חשוב ורוצים

חד"פ."

" הבוגרים התנגדו ליום שני ללא בשר, הסברתי להם את החשיבות של זה ושה לא שידול לצמחונות או טבעונות."

" את חניכיים זה לא נושא שמעניין, יותר חשובה להם הנוחות שלהם ואוהבים קניות" "... כשאני מדברת איתם על זה, הם יוצרים איזה קיר שבא לידי ביטוי כמו להתפרץ לי לדברים, משמיעים משפטים כמו 'אוי נו, שוב פעם'..." "... יש כאלה שלא מצליחים להבין את המצב האקולוגי. הם לא מוכנים להאמין בזה או להשקיע בזה יותר מדי כמו למשל למיין פסולת."

לסיכום הפרק

תובנות:

- רכזי הקיימות והש"שיניים, שמובילים את התוכנית בסניפי התנועות, עושים את תהליך ההטמעה של נושא ההתמודדות עם משבר האקלים והשמירה על התנהגות מקיימת בצעד זהיר ובהדרגה מתוך מטרה לאפשר הכלה של הנושא (שאינו פשוט ואף עלול ליצור חרדה ברמה האישית)
 - המדריכים של השכבות הבוגרת נרתמו לנושא באופן מעמיק ובעקבות הידע שרכשו נוצרו שינויים באורחות חייהם. הם מיישמים את מה שהם מלמדים את חניכיהם בפעולות ובמפעלים ונוקטים בגישה של הובלת שינוי באמצעות דוגמה אישית: מפרידים פסולת, ממחזרים, לא משתמשים בחד"פ, נוסעים באופניים והולכים ברגל, מנסים לצמצם צריכה עודפת וחלקם מעידים שהרחיקו לכת והפכו לצמחונים/טבעונים
- המדריכים נתקלים גם בהתנגדויות של חניכיים למסרים ולשינויים שהתוכנית מביאה ומתמודדים איתן. במסגרת הסניפים מפתחים מערכים להתמודדות עם התנגדות של חניכיים. רכזים אמרו שעוסקים בנושא התנגדויות ודרכים להתמודדות גם רמה התנועתית וגם בפורום של מת"ן. זה נושא שמעסיק את כולם.
- המדריכים מעידים על שינויים שנוצרו באורחות החיים של חניכיהם מאז שתנועת הנוער עוסקת ומקדמת את נושא ההתמודדות עם משבר האקלים

חלק ד' – החיבור בין נושא משבר האקלים והקיימות לסדר היום התנועתי ולחזון של התנועות

כל תנועת נוער משלבת את רוח התנועה, את עקרונותיה ותפיסות עולמה, בניסוח החזון גם בתחום התייחסותה להתמודדות עם משבר האקלים. זו אמירה ברורה ומכובדת. אנחנו מצטרפים למאבק במשבר האקלים מתוך האמונה שלנו, תפיסת העולם שלנו, ראיית המציאות שלנו.

להלן קטע מתוך החזון של כל אחת מתנועות הנוער ביחס להתמודדות עם משבר האקלים בהלימה לעקרונות התנועה:

השומר הצעיר - בוחרים לראות את משבר המאבק דרך משקפיים תנועתיים. על מנת לעצור את משבר האקלים עלינו **להתנגד לקפיטליזם**... נאבק על בניית חברה צודקת ונגדיר מחדש את המושג "ניצחון".

עזרא - אנו כתנועה תורנית שחרטה על דגלה תורה עם דרך ארץ... רואה במשבר האקלים **הזדמנות ללמידה וקשב לעולם**... אנו מבינים שאנחנו חיים בתקופה שמוטלת עלינו האחריות ליישם את הצו האלוקי של **'לעבדה ולשמרה'**. "מתוך דברים אלו אנו רואים חשיבות בדאגה לסביבה ולקיום הטבעי שכולנו נהנים ממנו וחפצים לשומרו לדורות הבאים.

היכלי ענג - אחת ממטרות התנועה במסגרת התוכנית: העלאת המודעות והידע של החניכים בתנועה למשבר האקלים ולמשמעות "טביעת הרגל האקולוגית" – הנגרמת מתרבות הצריכה, תוך מתן דגש על השכבות הצעירות בתנועה, המודעות פחות לכל הנושא.... **יישום פתרונות ומדיניות מקיימת** בתנועה.

הנוער העובד והלומד - התנועה חרטה על דגלה את האחריות לעתיד החברה הישראלית, ומזהה חשיבות בעיסוק החינוכי והמעשי **לטיפול התנאים המאפשרים קיום הוגן וראוי** לדור הנוכחי ולדורות הבאים...

המכבי הצעיר - רואה חשיבות מרכזית **בהגנה על הסביבה ובחשיבה ירוקה**... אנו מקדמים ומקיימים פעילויות לשמירה על איכות הסביבה ואורח חיים מקיים בכלל סניפינו, במטרה להטמיע את חשיבות העניין בקרב החניכים, הבוגרים והקהילה בכללה.

הצופים - חינוך ועשייה מקיימת יהיו במרכז פעילותה של תנועת הצופים... הסתכלות רחבה על קיימות מבקשת לבנות תרבות אנושית שבנויה על **ערכים של חלוקה הוגנת של משאבים**, קהילה, דמוקרטיה וחיים משמעותיים...

האיחוד החקלאי - **אחריות חברתית וקהילתית** הינה אחת מאבני היסוד החשובות של החינוך לערכים בתנועה. על כן, החזון שלנו הוא בראש וראשונה להעמיק את החיבור בין ערכים אלו, אליהם אנו מחנכים את השכבה הצעירה ובני הנוער באופן שוטף, לבין משבר האקלים ותחום הקיימות.

בני עקיבא - בני עקיבא שואפת לחזק את **המחויבות לסביבה דרך חיזוק המידות**, כדי להיות ראויים לאדמת ארץ ישראל. אנו נדרשים להעמיק בתורת הארץ, הקשר לאדמה, לשמור על הארץ ולעבוד אותה כציווי ה' לאדם הראשון: **'לעבדה ולשומרה'**.

המחנות העולים - יש לנו יכולת כתנועה, לחבר בין המאבק נגד משבר האקלים, מאבק שנעשה מרכזי בעולם בשנים האחרונות, לבין עולם הערכים התנועתי וייעוד התנועה ולהביא את הנושא להגשמה ולפעולה במחנות. יש לנו יכולת ללמוד כתנועה על דמות האדם בעת הזאת. **להכיר בכוחם של בני האדם ליצור יצירות משנות עולם. אך ללמוד ולחנך גם לענווה, לאחריות ולחמלה.**

אריאל - כתנועת נוער ערכית, תורנית ואקטיבית, שרואה עצמה כתנועה השואפת לקיים את התורה בעוז, רואה חשיבות רבה בקיום מצוות אלו של שמירה על העולם שלנו... בשני מישורים מרכזיים: ברמה האישית של כל אחד מאיתנו - לחשוב כיצד אנחנו יכולים **לצמצם במעשינו את הפגיעה בסביבה**. ברמה הכללית - **להיות שותפים בפעולות** למניעת זיהום מצד חברות ותאגידי ענק שפוגעים בסביבה.

הנוער הדרוזי - פעילות התנועה תביא להפנמה של ערכי המודעות לסביבה וחשיבות המאבק במשבר האקלים בקרב המדריכים והחניכים... **נהיה מקור השראה לסביבה החברתית הקרובה** ולאחר מכן לכל החברה **ונביל להפחתת מדדי טביעת הרגל האקולוגית**. ערכינו כוללים אימוץ צרכנות חכמה, שתבוא לביטוי בצניעות והתרחקות מצרכנות מיותרת.

הנוער הלאומי בית"ר - תקדם את הבטחת עתיד הדורות הבאים. סיירת תנועות הנוער תחנך את כלל באי התנועה. להיות אזרחי העולם. **אזרחים המבינים את המשמעות ההשלכתית של מעשיהם על "נחלת הכלל", פועלים למען איכות חיים טובה**, עתירת משמעות ומקיימת... ומובילים להפחתת טביעת הרגל האקולוגית של האדם ולהבטחתם של הדורות הבאים על פני כדור הארץ.

.....

בכל התנועות מציגים חזון שמשלב התייחסות למשבר האקלים, לחשיבות הקיימות ולדרך בה התנועה תתמודד עם המסרים והמשימות. אצל כולם עולה כי לא מדובר בנושא שולי אלא בעניין מרכזי לתנועה השזור בסדר היום התנועתי.

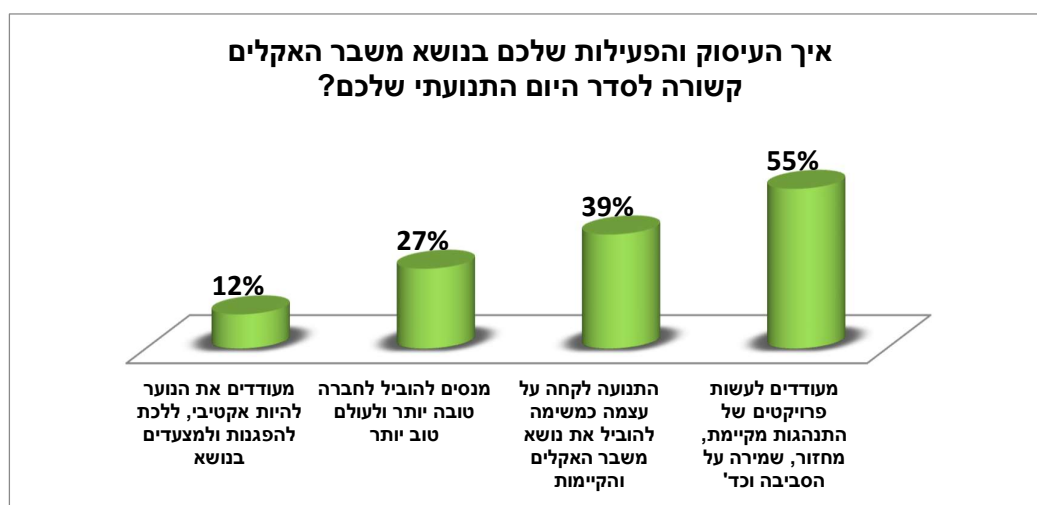
התנועות משתמשות במושגים שעלו במסגרת הפורום של רכזי ורכזות אקלים וקיימות תנועתיים. במסגרת הלמידה המשותפת וכחלק מהמשימות התנועטיות עסקו בהפחתת 'טביעת הרגל האקולוגית', 'משבר האקלים', 'תרבות צריכה' ו'חינוך לקיימות'. השימוש במושגים מתאים להקשר בו באו לביטוי וברור שמנסחי החזון מבינים היטב את הנושא.

התצפיתניות והתצפיתנים הונחו להכיר את החזון לפני הגעתם לסניף או למחנה הקיץ של התנועה לצורך קיום התצפית. הנחיה זו משמעותית במיוחד לקראת שיחות עם רכזי.ות אקלים וקיימות בסניפי התנועות ובמחנות הקיץ. לא הייתה כוונה לעמת את הרכזים והרכזות עם המסרים בחזון, אלא לשמוע אותם ואותן ולהבחין האם יש דמיון בין הדברים שנאמרים לכוונה שבאה לביטוי בניסוח החזון התנועתי.

התצפיתנים ראינו את הרכזים והש"שינים והעלו בפניהם את השאלה איך העיסוק והפעילות שלהם בנושא משבר האקלים קשורים לסדר היום התנועתי ולחזון של התנועה. במהלך הדיאלוג ניסו גם לקבל מהם התייחסות לנושא התפיסה שלהם את העיסוק של התנועתי בנושא משבר האקלים – האם הם רואים אותו כתוכנית 'נקודתית' וזמנית או כתפיסת עולם ארגונית וחינוכית ארוכת טווח.

מהדברים שתיארו רכזי האקלים וקיימות והש"שינים בסניפי התנועות ובמחנות הקיץ עולים ארבעה תחומים מרכזיים שבהם בא לביטוי העיסוק במשבר האקלים בהתאמה לסדר היום התנועתי:

תרשים 5: משבר האקלים וסדר היום התנועתי

מעל למחצית המרואיינים רואים את העיסוק ביומיום התנועתי על ידי הובלת פרויקטים בתחום ההפחתה, המחזור והשמירה על הסביבה, כמביאים לביטוי את ההלימה בין המאבק במשבר האקלים לערכי התנועה:

"קיימנו ימי הכשרה לסגל הבוגר (ש"ש, רכזים) ועשינו ביחד יום על טביעת רגל אקולוגית בו נתנו לכל אחד למדוד את הצריכה שלו ביחס לכדור. היינו בחווה לליקוט ועזרנו שם. הכנסנו כלים רב פעמיים לכל המפעלים. הצלחנו להגיע להפחתה משמעותית בצריכה - מים וחשמל. עשינו למשל שטיפת רכבים לגיוס כספים עם סמרטוטים ולא עם צינורות. עשינו סדנה של בניה ממוחזרת"

"התנועה לקחה על עצמה באופן חזק כמשימה את הקיימות. יש נציג בצוות קיימות, שומעים על זה הרבה. יש הרבה פרויקטים ... נותנים עוגן לפעולות או לשבוע קיימות שעושים להנהגה"

קרוב ל- 40% מהרכזים והש"שינים מציינים כי תנועתם לקחה על עצמה להוביל את נושא המאבק במשבר האקלים ועומדים על הקשר בין הפעילות במסגרת החלטה זו לבין החזון וערכי התנועה:

"תמיד אומרים שצדק סביבתי זה חלק מכל הערכים של התנועה. זה ערך שאנחנו דוגלים בו וחשוב לנו להעביר אותו לחניכים. אם אנחנו לא נילחם מי ילחם בשבילנו?..."

"...אנחנו רוצים שכל החניכים ירגישו שהתנועה היא הפלטפורמה שבה אפשר לפעול בנושא ההתמודדות עם משבר האקלים, אנחנו נותנים מקום וגיבוי לכך."

מעל לרבע מהמרואיינים רואים את ההקשר בכך שתנועתם חרטה על דגלה להוביל ליצירת חברה טובה יותר ועולם טוב יותר :

"מה שעושים בתנועה זה להקים חברה ישראלית טובה יותר ועולם טוב יותר. העיסוק בנושא במפעלים של התנועה מוביל לזה..."

"נושא הקיימות מתחבר לערכים של התנועה - ערך האדם וערך החיים - הסוגייה של משבר האקלים היא לשמור על החיים על פני כדור הארץ ושהם יהיו חיים שוויוניים."

מעט מעל לעשירית מהמשיבים קושרים בין סדר היום התנועתי לבין הובלת אקטיביזם בתחום המאבק במשבר האקלים :

"החזון של התנועה הוא לשנות את המציאות ולפעול מול מציאות שקורית ולא להתעלם ממנה, להיות אקטיביים, לכן זה מאוד מתחבר"

"כתנועת נוער אנחנו מחנכים לנוער שהוא מוביל ואקטיבי, לתת מקום לחניכים שזה איכפת להם להיות חלק מהמחאה בנושא הזה, שידעו שהם יכולים לצאת למאבק דרך התנועה."

תרשים 6: תפיסת הרכזים והש"שינים לגבי היותה של התוכנית קצרת טווח או מתמשכת

כשלושה רבעים (76%) מהמרואיינים רואים בעיסוק בתוכנית משבר האקלים והקיימות תוכנית חינוכית עמוקה ורחבת היקף ומסבירים זאת כך :

"ברור לנו שזה נושא שנכנס ויהיה מרכזי כי העולם מתעסק בזה וזה ממש תופס את החניכים"

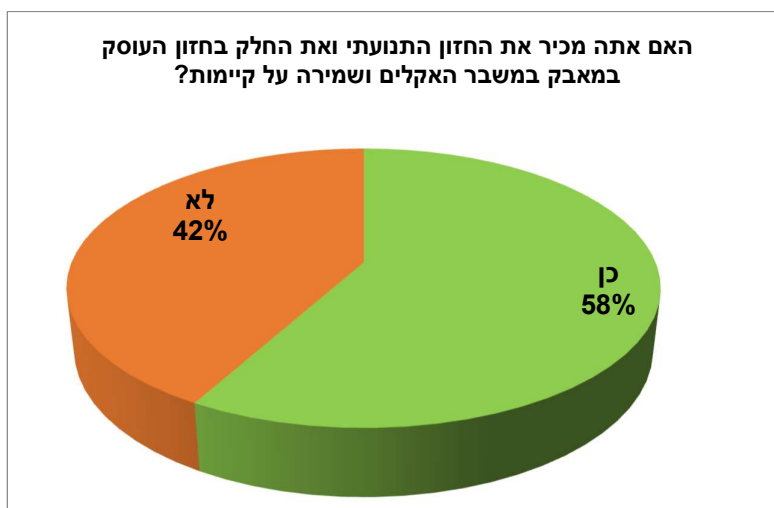
"זו תוכנית ארוכת טווח שהיא בעצם המשך של תהליכים שכבר התחילו ותהליכים שעוד צריכים לקרות. בטווח הרחוק רוצים שהפעילויות יהיו יותר בשגרה. לא יהיו מערכי פעילות במיוחד אלא

הנושא יתחבר לנושאים קיימים. הקיימות צריכה להיות בר-קיימא, ללא מאמץ ושדברים פשוט יקרו מתוך הבנה עמוקה."

בקרב כרבע מהרכזים והש"שינים (24%) קיימת תחושה שמדובר בתוכנית נקודתית, והסתבר שהם חשים כי "אין מספיק עומק והבנה בכדי שזה יהיה ארוך טווח"; "המיקוד הוא בעיקר במחזור ובניקיון" וכמו כן הם חוששים ש "זה [המאבק במשבר האקלים] הרבה יותר גדול ורחב ממה שאנחנו יכולים לעשות".

במהלך השיחות עם המדריכים שאלו אותם התצפיתנים אודות החיבור בין העשייה שמתקיימת במסגרת המאבק במשבר האקלים לבין החזון של תנועת הנוער בה הם חברים ופועלים כמדריכים. מתשובותיהם עולה התמונה הבאה

תרשים 7: הכרת המדריכים את החזון התנועתי

מסתבר כי החזון התנועתי, ובעיקר החלק שעוסק במשבר האקלים ושמירה על כדור הארץ, אינו מוכר לכל המדריכים הפועלים בתנועות נוער. חלק מהם השיבו כי אינם מכירים, חלק ציינו כי הם מכירים באופן כללי את החזון אך אינם יודעים לקשר בינו לבין התמודדות התנועה עם משבר האקלים. "אני לא כל כך מכיר את החזון"; "לא יודעת את הפרטים בחזון התנועה, אבל תנועת [---] היא תנועה מחנכת ולכן יש לחנך לאורח חיים מקיים".

בקרב המדריכים שכן מכירים את החזון התנועתי ואף את החלק שמוקדש לשמירה על כדור הארץ והובלת התנהגות מקיימת, הובאו תשובות שיצרו קשר ברור בין הפעילויות בנושא משבר האקלים והקיימות שהתקיימו במהלך השנה, לבין מושגים מהחזון.

"החזון של התנועה הוא סביב לקחת אחריות עצמית ולבנות חברה טובה יותר. משבר האקלים הוא גם סביב ליצור חברה טובה יותר שנוכל לחיות בה."

"יש את 10 דיברות התנועה, דברה מס' 6 (הקריא משלט) - [---] חובב את החי והצומח ומגן עליהם, זה הקשר הכי בסיסי"

"אנחנו נוער שהוא נוער חזק והעיקרון התנועתי של 'גלגל המנוף בחיי הציבור הוא הנוער' שאומר שאם משהו עושה משהו הוא יצליח ולנוער יש את הכוח לעשות את זה. וזה מאוד

מתקשר לקיימות כי הקיימות זה משהו גדול ורחב שאם מכניסים לתנועה ולכל מיני מקומות בעצם מקיימים את הערך התנועתי"

"החלק הגדול בתנועה הוא לחנך לעתיד טוב יותר. אם מבינים את המשקל של משבר האקלים על העולם והעתיד מבינים את הקשר שאין עתיד עם משבר האקלים."

"לקיחת אחריות, אקטיביזם, לא להיות האדם שיושב מהצד ומסתכל אלא זה שמרים את הכפפה לשינוי"

"בחזון של התנועה יש לנו את ארץ ישראל, היא צריכה להישאר נקייה כדי שנראה איזו יפה היא. אחת מהמטרות של התנועה היא ארץ ישראל, אז נעשה הכול כדי לשמור עליה."

חלק ה' – עדויות לשינויים ארגוניים והתנהגותיים בסניפי התנועות ובמפעלי הקיץ

בכדי לעמוד על עומק הטמעת התוכנית בתנועות הנוער, בסיום השנה הראשונה, יצאנו לחפש עדויות להטמעה באופן שבו מתנהלים הסניפים ומחנות הקיץ. ההנחה הייתה שאם מתקיימת הטמעה של החינוך האקלימי - נראה לכך עדויות בשינויי ארגון והתנהלות שוטפים בסניפים וגם במחנות הקיץ.

התצפיתנים שלנו צוידו בדף תצפית ייעודי לסניף תנועה ודף אחר לתצפית במחנה קיץ (ניתן לראות את כלי התצפיות בנספח 2). במהלך הביקורים התקיים חיפוש אחר עדויות שתואמות לדף התצפית וכשלא התאפשר למצוא עדויות במהלך הביקור, התצפיתנים שאלו על כך את המרואיינים (לדוגמה נושא השימוש בכתובות אש).

מידע עומק אודות השינויים הארגוניים נאסף גם באמצעות הראיונות האישיים שקיימו התצפיתנים.

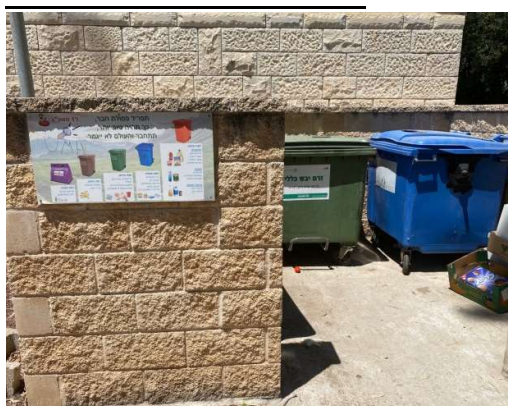
הפרק שלהלן יתאר את השינויים הארגוניים על פי נושאים כשבכל נושא יובאו עדויות ממחנות הקיץ ומסניפי התנועות בהם ביקרנו.

א. טיפול מקיים בפסולת

בסניפי התנועות:

בסניפי התנועות קיימת תלות של הסניף ברשות המקומית שאחראית על איסוף הפסולת בתחום שיפוטא. למעשה, התנועות יכולות לבקש ובמקרים שיש בכך צורך, גם ללחוץ, על מנת לקבל בצמידות למבנה הסניף פחים להפרדת פסולת שיפוטא בידי הרשות. כפי שעולה מתשובות רכזי הסניפים ורכזי הקיימות בראיונות, ברוב התנועות שאינן ממוקמות במבני ציבור שמחזיקה הרשות המקומית, הועברה פנייה של הסניף התנועתי לרשות המקומית בכדי שתספק פחים להפרדת פסולת של הסניף ותדאג לפינוי תכולתם באופן מקיים. ברוב המקרים נענתה הרשות המקומית לבקשה ופעלה בהתאם: הובאו פח כתום ופח כחול בנוסף לפחים הירוקים שכבר היו קיימים. יחד עם זאת, לא כל הרשויות נענו לבקשות והרכזים יחדשו את פניותיהם עם סיום הפעילות במחנות הקיץ והחזרה להתמקדות בפעילות בסניפים.

בסניף אחד פגשו התצפיתנים פחים שבנו החניכים בהובלת המדריכים, מחומרים ממוחזרים כגון חביות, עבור מחזור חומרים ספציפיים תוך הפרדה בין בדים, יריעות פלסטיק וכדומה.

במחנות הקיץ :

במרבית המחנות בהם ביקרנו, למעט מחנה אחד, פסולת המזון של המחנה פונתה לפחים ירוקים / צפרדע שמוקמה בקרבת אזור האוכל, ללא הפרדה בין רטוב ליבש או בין שאריות מזון לשאריות נלוות כמו פחיות שימורים. מן הראוי לציין כי גם כאן נדרש סיוע של הרשויות וכי הרכזים סיפרו על קושי לגייס את נכונותם להביא פחי מחזור ליערות היו מחנות בהם הוקם מרכז מחזור ואליו הובאו שאריות שהופרדו במקום, על ידי צוות של הנהגת המחנה. כמה רכזים סיפרו שניסו לארגן פחי מחזור ולא הספיקו. ברור להם שבשנה הבאה זה ישתנה.

במחנה אחד מצאנו הפרדת פסולת מזון. להלן ציטוט הדברים שתיעדה אחת התצפיתניות שביקרו במחנה: "יש הפרדה של אוכל מבושל ואוכל אורגני שאותו מביאים לכפר הנוער [----] להאכלת חיות

המשק שם (תרנגולות חופש, עיזים). יש מדריך שעומד ליד הפחים ועוזר לחניכים בהפרדה. הראו לנו סרטון שבו רואים עיזים מקבלות מהאוכל האורגני. יש קרטוניה, מיכל למחזור פלסטיק, מחזורית בקבוקים, נייר ועוד. הפינוי הוא עצמאי של התנועה אל מול קבלנים (לא מביאים לשם פחי מחזור של חברות). היוזמה הוצגה כפיילוט. במקלחות יש פחים למוצרי טקסטיל אותם מפנים למכולות מחזור בגדים שיש בערים."

ב. צמצום בזבז מים ואנרגיה

בסניפי התנועות :

הביקורים בסניפים התקיימו במהלך חודש יוני 2022. בשלב זה נראה כי הסניפים עליהם הומלץ לנו כמקיימים ומפחיתים ועל כן מתאימים לביקור - עדיין לא סיגלו לעצמם הקפדה על הפחתת בזבז אנרגטי. בחדרים רבים המשיכו לפעול אורות ומזגנים גם כשלא התקיימו בהם פעילויות, הרכזים לא ידעו האם הנורות הוחלפו לנורות חסכוניות באנרגיה ומהו הדרוג האנרגטי של המזגנים. בתחום בזבז המים לא ידעו הרכזים האם הותקנו חסכמים על הברזים וכמו כן נצפו מפגעים כגון ברז דולף שתחתיו שלולית ובסניף של תנועה אחרת מתקן מים קרים ('קולר') שהושאר פתוח והמים זרמו ממנו.

יחד עם זאת, יש גם מקום לאופטימיות לקראת שנה הבאה, לאור דברים שסיפרו לנו: **"לקראת השנה הבאה אנחנו רוצים להקים חיישני תנועה למזגנים בחדרים. נכון לעכשיו, בסוף היום מכבים את כל המזגנים אבל במהלך יום פעילות לא תמיד זוכרים כשיוצאים מהחדר."** גם מדריך בתנועה אחרת סיפר: **"שמנו בסוף השנה שלטים לתזכורת לכבות את האור.... גם ננסה לעשות יותר פעולות בחוץ ופחות בחדרים עם חשמל."**

במחנות הקיץ :

במחצית ממחנות הקיץ מצאו התצפיתנים כי התאורה הוחלפה לתאורה חסכונית באמצעות החלפת הנורות לנורות לד. במחצית השניה נותרו פרוז'קטורים כמו בשנים הקודמות. מן הראוי לציין כי התצפיתנים מתארים שבשליש מהמחנות דלקו האורות (גם החסכוניים) במהלך הביקור שהתקיים בשעות האור. לשאלה בנושא נענינו כי זו הנחייה בטיחותית. מתוך תיעוד התרשמות של תצפיתנית באחד המחנות: **"...נראה שצריכת החשמל במחנה מאוד**

גבוהה. לכל סניף יש חיבורים לחשמל והם משתמשים בו למגברים (לכל סניף יש מוזיקה משלו), מאווררים ותאורה. באזור של הבוגרים יש מקרר מלא בבקבוקים ופחיות שתיה מתוקה, מכונת ברד..."

ניצנים של חשיבה על חסכון אנרגטי מצאנו באחד המחנות, כפי שסיפר הרכז: **"עברנו לגנרטור**

חדש וחסכוני יותר שעולה קצת יותר אבל חוסך בחשמל וצריכת דלק."

לא בכל המחנות קיבל הטיפול בברזיות עדיפות. בחלק מהמחנות נמצאו ברזים דולפים ולא מטופלים.

לצד המצב המתואר לעיל נמצאו עדויות לניצנים של התמודדות ונסיונות להוביל שינוי גם בתחום בזבז המים ואנרגיית חשמל: רכזי האקלים והקיימות של התנועות סיפרו כי הם דואגים באופן אישי לכיבוי חשמל ומזגנים בחדרים ריקים בסוף יום פעילות בסניף. בנושא הפחתת בזבז מים סיפרה אחת מהרכזות כי **"הגבלנו לכך שבמחנה תהיה רק פעולת מים אחת כאשר בעבר היו כל יום."** מדריך בתנועה אחרת סיפר כי **"במחנה הזה אין פעולות מים בכלל. בדרך כלל היו נשפכים גלונים של מים."**

ג. מחזור ושימוש במוצרים ממוחזרים

באופן כללי ניכר שנושא המחזור היכה שורש בתנועות והוא בעל נפח משמעותי בהתנהלות הסניפים, כמו גם במחנות הקיץ. להלן פעולות מחזור שפגשנו במהלך הביקורים ושתוארו בפנינו במהלך הראיונות :

בסניפי התנועות :

- לוקחים ממחזוריות חומרים לפעולות ולימי עבודה לא רוכשים קרטונים, קלקרים, או בקבוקים
- משתמשים בג'ריקנים שממלאים מהקולר במקום לקנות בקבוקי מים
- עושים שימוש חוזר בחבלים. לא חותכים חבלים אלא מתירים קשרים ומשתמשים בהם שוב
- בסניף אוספים זבל למחזור, כמו כן יוצאים כולם ביחד ואוספים זבל מהרחובות ומחדרי זבל של בניינים, כשאת הדברים זורקים באופן מסודר לפחי המחזור המתאימים
- יש בסניף עגלות מחזור שמפנים אותן לפחים (בסניפים שאין בהם או בקרבתם פחי מחזור של הרשות המקומית)
- הקימו בסניף נגרייה שבה בונים חפצים שימושיים לסניף ולפעולות מחומרים ממוחזרים שאוספים בסניף ובסביבה
- הקמת פינת "קח-תן" של בגדים יד שנייה בסניף (דגש על מדים של התנועה אבל לא רק)
- מצמצמים הדפסת דפים וכשמתאפשר עושים שימוש חוזר בדפים
- אוספים ספות וציוד יד שנייה לשימוש בסניף
- שימוש חוזר ביריעות ניילון ובדים
- הקמת ספרייה של ספרים משומשים שמביאים מהבית להחלפה חופשית
- אוספים בקבוקי פקדון ומחזירים ברשתות השיווק תמורת הפקדון, בכספי הפקדון רוכשים דברים לסניף

במחנות הקיץ :

- שימוש חוזר בחבלים, בסנדוץ', במחצלות ובצלילות
- שימוש חוזר בבדים, פלריגים /יוטה, וגם משתדלים לא לצייר עליהם כדי שיהיה שימוש חוזר גם בעתיד
- הוציאו שלטים עם כיתוב גנרי (בלי לכתוב מחנה קיץ וכו') כדי שיוכלו להשתמש בהם שוב.
- שימוש בשלטי הכוונה במחנה משנים קודמות
- בתפאורת המחנה יש שימוש רב בחומרים ממוחזרים : קישוטים מבקבוקים, דיסקים ישנים, קרטונים, פחיות, קופסאות ישנות, קרפים בשימוש חוזר
- הוכנו משחקים מחומרים ממוחזרים כמו הגלילים של הבד שלא משתמשים בו
- ציפורים מחומרים ממוחזרים (ואף תחרות בין המדריכים)
- בונים מחומרים ממוחזרים כמו רפסודות עץ משומשות : שולחנות, ספסלים וכד'

- קיים מתקן לאיסוף בקבוקים במחנה
- קיים איזור קרטוניה כשבקרטונים שמצטברים בו עושים שימושים חוזרים (למשל שלטים)
- לקראת המחנה נערכו פעולות יזומות שנועדו ללמד שימוש בחומרים ממוחזרים והינעות מהשלכתם: אספו ממפעלים ומבתים בדים ישנים, שלחו הודעות בשכונות בקרבת הסניף ואספו ממחלקות העירייה גזם ודיקטים שנזרקו.

מן הראוי לציין כי לצד העשייה הרבה בתחום המחזור מתקיים גם שימוש רב בחומרים שאינם ידידותיים לסביבה כגון: סרטי סימון מפלסטיק; צביעה עתירת צבע של תפאורת המחנה ושל אבנים; שימוש בבדים מחומרים לא מתכלים שלא יהיה ניתן לעשות בהם שימוש חוזר.

ד. שמירה על הטבע (עצים ובעלי חיים)

בסניפי התנועות :

מעדויות המרואיינים עולים 3 תחומים עיקריים שבהם חל צמצום משמעותי :

- 1- כתובות אש – "בטקסים משתמשים בלדים במקום בכתובות אש"; "במצעד הלפידים האחרון נשאו עשיות לד ולא לפידים בוערים".
- 2- מדורות ל"ג בעומר – "השנה למשל בל"ג בעומר עשו מדורות קטנות וסימבוליות לעומת שנים קודמות"; "עשינו מדורה אחת בל"ג בעומר במקום שבע".
- 3- צמצום אכילת בשר בקר ואימוץ יום שני ללא בשר – "הראינו לחניכים הבוגרים סרט שהשפיע על כמה להפסיק לגמרי לאכול בשר בקר"

במחנות הקיץ :

במחנות נעשה שימוש בעצי היער מעצם קיומו של המחנה ביער. ניכר כי נעשתה חשיבה וחל צמצום בשימוש הפוגעני בעצים. יחד עם זאת עדין מתקיימים מפגעים בתחום זה :

- 1 - שידוך ומיסמור שלטים וניירות על עצים לטובת התמצאות ותפאורה למחנה.
- 2- בבנייה לעיתים מורידים ענפים מהעצים

לצד מפגעים אלה נמצאו גם נסיונות להימנע מפגיעה בעצי היער ומבעלי-חיים :

- 1 - דברים רבים מחוברים לעצים באמצעות קשירה בחבל מסביב לגזע או לענפי העץ
- 2- ערכו שינוי בתפריט של המחנות : יש מחנות שמכניס אוכל צמחוני לפחות יום אחד בשבוע, יש כאלה שמגיישים בשרי אך ללא בקר (קיימת שונות בין התנועות ובין המחנות) **"יש לנו יום צמחוני במחנה ואין בשר אדום"** ; **"האוכל בהכנה למחנה היה צמחוני לגמרי"**

ה. שימוש בתחבורה ציבורית, אופניים, קורקינט והליכה ברגל - במקום הסעות במכוניות פרטיות

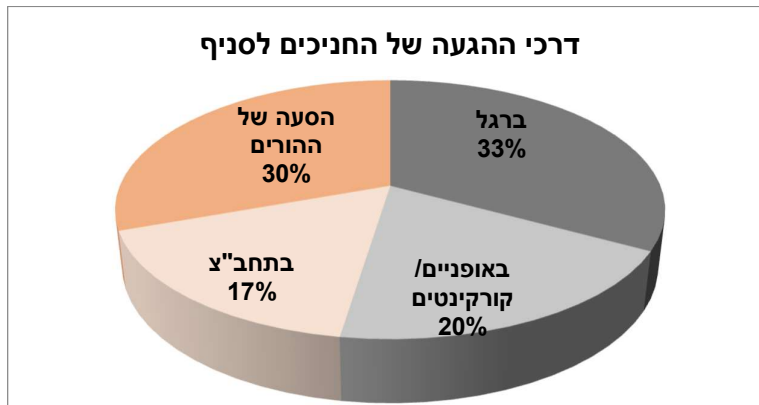
בסניפי התנועות :

בביקורים בסניפים בדקו התצפיתנים, בין השאר, האם קיימת חניה מסודרת לאופניים/קורקינטים. ברוב הסניפים לא נמצאו מתקני חניה ייעודיים ובסניפים שכן נצפו מתקנים כאילה – היו בהם מקומות מועטים (לכ- 10 זוגות אופניים) והתפוסה היתה מלאה.

מבדיקת התצפיתנים עלה כי לכל הסניפים שבהם נערכו הביקורים יש בקרבת מקום תחנת אוטובוס אחת לפחות שבה עוצר קו אחד לפחות.

בתשובות לשאלה כיצד מגיעים החניכים לפעולות התקבלה התמונה הבאה :

תרשים 8: התפלגות דרכי ההגעה של החניכים לסניף

שליש מהחניכים מגיעים ברגל וקרוב לשליש מוסעים על ידי ההורים. חמישית מהחניכים מגיעים ברכיבה על אופניים וקורקינטים (רגילים או ממונעים) וכשישית מגיעים באוטובוס. הערה: דרך ההגעה לסניף מושפעת משני פרמטרים מרכזיים בנוסף לתודעה המקיימת והחשיבה על הסביבה

- א. גיל החניך- ככל שהחניכים בוגרים יותר ההורים מסיעים פחות
- ב. המרחק מביתו של החניך לסניף – ככל שהוא רחוק יותר הסיכוי להליכה ברגל יורד

במחנות הקיץ:

בתצפיות ובראיונות עלו 2 היבטים של הפחתת אנרגיית דלק מזהמת: במסגרת ההסעה למחנה שהיא באחריות התנועה, והגעת הורים ברכבים פרטיים לביקור, סיוע בבישול או השתתפות בטקס.

"צמצמנו אוטובוסים על ידי הוספת נקודות איסוף לכל אוטובוס."

"יש הפחתה ברכבים שעולים למחנה. רק 3 רכבים עלו והשאר הגיעו עם הסעות או התאגדו

לרכב אחד."

"גם לטקס השנה הרבה מההורים מגיעים עם הסעות ולא באופן עצמאי."

ו. שימוש בכלים ר"פ (רב פעמיים) כתחליף לכלים חד"פ (חד פעמיים)

מבין תחומי ההתנהגות המקיימת נושא השימוש בכלים ר"פ וצמצום השימוש בכלים חד"פ הינו התחום שבו ניכר העיסוק הרב ביותר, לצד בעייתיות. קיים הקושי לוותר על הנוחות שבחד"פ (אסתטיקה, חשש מחידקים ואי רצון לשטוף כלים, שטיפה שאיכותה מוטלת לעתים בספק) לצד קיומן של דרישות משרד הבריאות הנוגעות לשמירה על ההיגיינה בתחום המזון (בעיקר במחנות הקיץ). נושא המעבר לשימוש בכלים רב פעמיים נוכח מאוד והוזכר על ידי כל המרואיינים ללא יוצא מן הכלל.

בסניפי התנועות :

בכל התנועות מתקיימות פעולות עם החניכים להסברת הבעייתיות של השימוש בחד"פ [חד פעמי] והצורך לעבור לשימוש בכלים ר"פ [רב פעמיים]. בחלק מהתנועות הכינו לחניכים בקבוקי מים ר"פ עם לוגו של התנועה והסניף, באחרות נרכשו כוסות זכוכית ויש סניפים של תנועות שקיבלו מהרשויות המקומיות צלחות וכוסות מפלסטיק ר"פ.

"לא קונים חד"פ גם לא לחירום.... עשינו קנייה סניפית של כלים רב פעמיים."
"השימוש בחד"פ ירד לגמרי, הוסיפו מערך פעולות בנושא, יש יותר מודעות לחניכים. זה גם תהליך חינוכי שחניך צריך לשמור על הכוס שלו והיא לא חד"פ."
"בטיול פסח האחרון ובסמינרים במיוחד צמצמנו את השימוש בחד"פ לאפס. קיבלנו מהעירייה סט של כלים לטיולים...."
"בפסח הבאנו להם ערכות סכו"ם מתקפל וכל אחד הביא צלחת וכוס מהבית."

לצד הניסיון להפסיק רכישתם של כלים חד"פ לשימוש בסניף, נתקלים המדריכים והרכזים בהתנגדויות של חניכים ואף של עמיתיהם להדרכה, שמסיבות שונות אינם חפצים לשתות או לאכול מכלים שיתופיים (כפי שקורה עם הכלים הר"פ).

"עם זאת יש התמודדויות עם חניכים. למשל חניכים סטריליים או חניכים שמביאים חד"פ ובהדרגה תוך תהליך חינוכי הם מתמודדים עם זה."
"אנחנו מאוד רוצים לעבור לשימוש בכלים רב פעמיים ... אבל אנחנו מתעצלים לשטוף."

יש לציין כי מדריכים ורכזי סניפים רבים הודו בפנינו כי ממשיך אצלם השימוש בחד"פ כמו בשנים הקודמות.

במחנות הקיץ :

בכל מחנות הקיץ בהם ביקרו התצפיתנים, נצפה שימוש בכלים חד"פ, הדבר הכרחי בהוראת משרד הבריאות. יחד עם זאת לצד השימוש בחד"פ ניכר גם שימוש בכלים ר"פ כשהדבר התאפשר ובאחת התנועות אף הוקמה פינת החתמה על עצומה לשימוש בכלים ר"פ במחנות הקיץ של השנים הבאות.

ביטויים לשימוש בר"פ שמצאנו במחנות הקיץ, לצד המגבלה של משרד הבריאות :

- האוכל מוגש בצלחות ובסכום חד"פ, אך השתיה היא מכוסות ר"פ או מבקבוקים אישיים ורב-פעמיים שחלקם אינם מפלסטיק אלא ממתכת
- נרכשו צלחות חד"פ גדולות, ולא קטנות כמו בשנים הקודמות, במטרה לצמצם את כמות הצלחות ולזהם פחות (הסבר : בעבר היו מחלקים צלחת לפחמימה, צלחת לירק מבושל, צלחת לבשר והשנה לדבריהם הכל בצלחת אחת)
- הפסיקו שימוש בבקבוקי פלסטיק גדולים של 1.5 – 2 ליטר והחניכים ממלאים את הבקבוקים הר"פ שלהם במים מג'ריקנים או מקולר

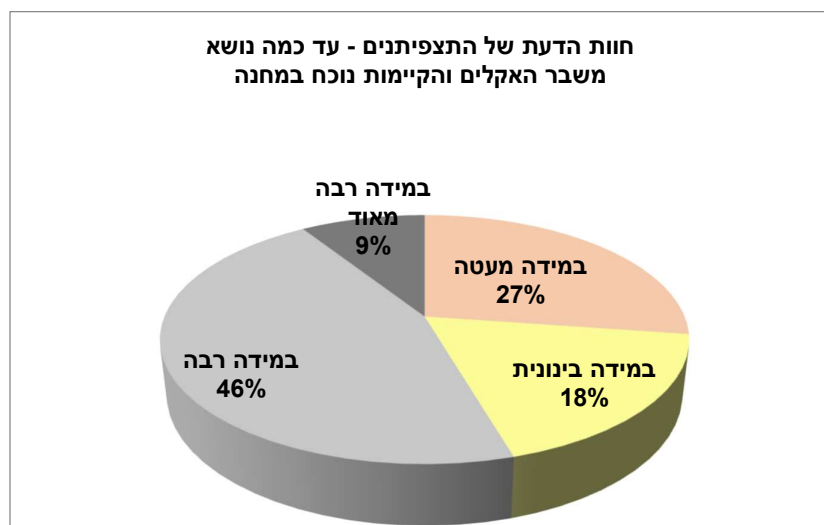
בסניפי התנועות ובמחנות הקיץ:

- **איגום משאבים** – הזמנת ציוד מרוכזת לכל התנועה במקום הזמנות ציוד סניפיות שהיו נהוגות עד כה וחלוקה לסניפים, כנ"ל למחנה.
- **בנושא ציוד מתכלה** - באחת התנועות התקבלה החלטה תנועתית לצמצם את השימוש בציוד מתכלה- הוגדר לרכז מפעלים להוריד את עלויות הציוד המתכלה ב-47%. למדריכים נאמר להיות יצירתיים ולהסתפק בציוד שיש. בתנועה אחרת קניית הטושים נעשתה לפי כמות הילדים ולא לפי חבילה לכל מחנוך. פתרון אחר שננקט באחת התנועות היה הבאת ציוד מהסניפים ולא הוזמן ציוד חדש למחנה. עוד שיטה שננקטה היתה בדיקת ציוד קיים, בניית רשימת ציוד למחנה שכולל רק חוסרים ולפי זה הזמינו.
- צמצמו את השימוש בבריסטולים והביאו **לוחות מחיקים** במקום
- **בנושא החולצות והכובעים** שמוציאות התנועות לאירועים שונים, לטיולים ולמחנות הקיץ - נצפו מספר התנהלויות, שמטרת כולן לצמצם בצריכה ולחנך לצמצום צריכה עודפת: יש תנועות שלא הוציאו חולצות במהלך השנה פרט למחנה הקיץ, יש שהוציאו רק חולצת תנועה אחת והיא לכל הטיולים ולמחנה הקיץ, ובתנועה אחרת רק לסגל הבכיר הוצאו חולצות למחנה הקיץ, השאר עם חולצות רגילות.

ח. מבט כולל אודות הביטויים של המאבק במשבר האקלים ושמירה על התנהגות מקיימת

התצפיתנים שלנו, שביקרו בסניפי התנועות ובמחנות הקיץ, שוחחו עם רכזי סניפים, ש"שינים, רכזי אקלים וקיימות ועם מדריכים – התבקשו לתת תמונת המצב כוללת, בסיום כל ביקור שארך מספר שעות, אודות הטמעת תהליך החינוך האקלימי ורמת המודעות למשבר האקלים והתנהלות מותאמת לכך.

תרשים 9: ההתרשמות הכוללת של התצפיתנים במחנות הקיץ מרמת המודעות למשבר האקלים

על פי התרשמות התצפיתנים בקרוב למחצית מהמחנות קיימת מודעות ונוכחות רבה של נושא משבר האקלים והקיימות. מודעות ונוכחות רבה מאוד קיימת רק בכעשירית מהמחנות. קרוב לחמישית מהמחנות נמצאו כבעלי מודעות ונוכחות בינונית של הנושא ואילו במעל לרבע מהמחנות נמצאו מודעות ונוכחות מעטות.

להלן ציטוטים מדברים שכתבו התצפיתנים בהסתכלות כוללת על הסניפים והמחנות בהיבט של התנהלות מקיימת ומודעות למשבר האקלים. בדבריהם ניתן להבין כי קיימת מגמה מעורבת וכי לא כל התנועות נמצאות באותו מקום בנושא:

"נראה שבמעט הזמן שנושא הקיימות הפך לעיסוק פורמלי, התנועה פשוט לגמרי צוללת אל תוכו. זה בא לידי ביטוי ומאוד מורגש באווירה הכללית של המחנה והפעילויות עצמן. האווירה מאוד אקטיביסטית, ואפילו יש לומר כועסת כלפי ההנהגה המדינית בנושא בעיקר סביב השימוש בחד פעמי בטענה שזה פוגע בתהליך שעובדים עליו מאוד קשה לאורך השנה. ראיתי אנשים "עם אש" בכל הגוף בעיסוק שלהם בנושא ומאוד מעניין לראות לאן הם עוד יקחו את זה בשנים הבאות."

"נראה שהמעורבות של הסניף בנושא האקלים והפעולות קשורה בעיקר לרכז והאנשים שסביבו. ממש אפשר לראות אם החינוך האקלימי בא לביטוי בפעילות של הסניף. אם

איכפת להם - יש ניסיון לצמצם טביעת רגל (נראה שעדיין הפעולות מוגבלות), אך כתנועה לא מורגשת אמירה במחנה."

"הרכזים נקטו אמצעים והושקעו הרבה מחשבה, עבודה ומשאבים כדי שהמחנה יהיה יותר מקיים, אך נראה שעדיין אין הרבה הבנה בקרב החניכים ושהדברים "נכפים" עליהם לעשות ללא הסבר וקישור של הפעולות לתרומה לקיימות...."

"פרט לשימוש בכוסות חד פעמיות המחנה מאוד מקרין קיימות, גם בנראות ובשימוש בתפאורה בחומרים ממוחזרים וגם בפינוק ההסבר. גם [---], רכזת האקלים והקיימות, אומרת בפירוש שיש עוד דרך לעבור, אבל נראה שבמעט הזמן שהיא בתפקיד הושם דגש מרכזי על הנושא ונזרעו הרבה מאוד זרעים בנושא...."

"נראה שלפחות ברמת המודעות התנועה עברה תהליך מאוד משמעותי בשנה האחרונה. הנושא היה קיים בשיח לאורך השנה, והגיע לכדי שיא שנבחר כנושא למחנה והפעילויות בו התעסקו בנושא הזה. הוא גם יהיה הנושא של התהליך החינוכי בשנה הבאה... המחנה עצמו התנהל די בפשטות, מבנים צנועים, שימוש חוזר בחומרים ודברים שמראים על ... הייתי מופתעת שלא ראיתי שימוש בפחי מחזור."

לסיכום הפרק

תובנות:

- נושא המחזור הינו בעל נפח משמעותי ונטמע בפעילות של התנועות בטיולים, בסניפים ובמחנות הקיץ
- נערכו שינויים בתפריטיהם של מרבית מחנות הקיץ מצמצום הימים בהם מוגש בשר אדום ועד הגשת מזון צמחוני בלבד בכל ימי המחנה
- התנועות הפחיתו את השימוש בכתובות אש בטקסים כמו גם את המדורות, כולל בלי"ג בעומר
- בקרב רכזי הסניפים ורכזי הקיימות עלתה המודעות לצמצום צריכה והם פועלים לכך בהזמנות הציוד השונות, תוך נקיטת טקטיקות מגוונות בתחומים שונים
- במחקר למדנו עד כמה התהליך ראשוני ודומה שאפשר לראות את השלב הנוכחי כשלב 'הכשרת הלבבות'. מסקנה מתבקשת מכך היא הצורך בהתמדה במסרים ובהנחיות של התוכנית, בהגברה ושמירת המודעות לחשיבות הנושא ובגיבוש פרקטיקות לביצוע המשימות בשנים הבאות. כל זאת גם כדי לא להיכנס למציאות של שגרה שלעולם תגרום להפחתת חשיבות הנושא.

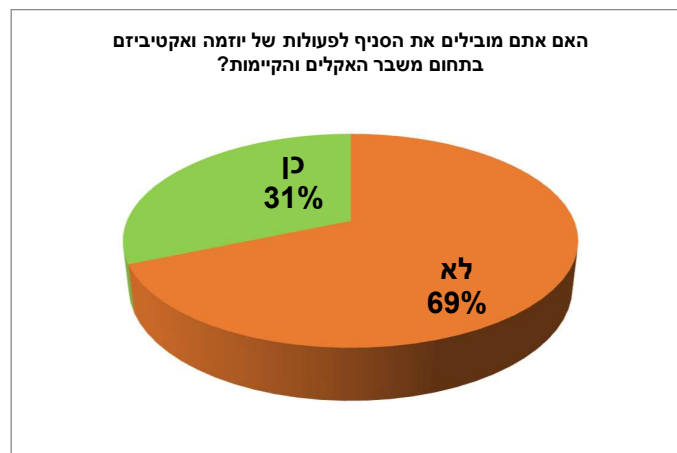
חלק ו – יוזמה ואקטיביזם בתחום המאבק במשבר האקלים בקרב תנועות הנוער

בחלק זה נוצר צירוף שלא חשבנו עליו מראש, המחשבה היתה לבדוק את האקטיביזם ואת היוזמה לאקטיביזם בתנועות הנוער בתחום הובלת המאבק במשבר האקלים. אולם במהלך הראיונות הרכזים, הש"שינים והמדריכים התייחסו באופן שונה ובנפרד למילים "יוזמה" ו"אקטיביזם". על כן הפרק יעסוק בנפרד בשני התחומים הללו.

ו.1. הובלת פעולות אקטיביזם בסניף בתחום משבר האקלים

בדקנו עם המרואיינים שלנו האם הם עוסקים בהובלת אקטיביזם בתחום משבר האקלים, להלן התפלגות תשובותיהם:

תרשים 10: הובלת אקטיביזם בסניף של התנועה בתחום משבר האקלים

הערה: נספרו כמובילים אקטיביזם רק מי שפרטו בשאלה הבאה פעולות של אקטיביזם ולא נספרו מי שהתייחסו בתשובותיהם ליוזמות שאינן בתחום האקטיביזם.

מהתשובות עולה כי קרוב לשליש מהרכזים, הש"שינים והמדריכים מדווחים כי הם מובילים את הסניף ו/או את חניכיהם להשתתף בפעולות של אקטיביזם.

להלן הפעולות שפרטו המרואיינים בסדר יורד מהתדירות גבוהה לנמוכה:

- השתתפות במצעד האקלים
- יציאה עם החניכים להפגנות מקומיות בנושא המאבק במשבר האקלים (לדוגמה: הפגנה נגד אסדת הגז או נגד המפעלים המזהמים בחיפה)
- מפגש בכנסת עם השרה להגנת הסביבה והקמת מגדל מבקבוקי פלסטיק מול הכנסת, להמחיש לח"כים,
- החתמה על עצומה שתועבר למשרד הבריאות בנושא שימוש בכלי ר"פ בחנה הקיץ

ו.2. הובלת פעולות ויוזמות ייחודיות בסניף בתחום משבר האקלים

המרואיינים סיפרו על יוזמות שהם מובילים בסניפים שלהם, להלן היוזמות שהובילו ביוזמתם בסניפים בסדר יורד מהתדירות גבוהה לנמוכה:

- מבצעי ניקוי זבל בשכונה
- שוק קח-תן של בגדים, מדי תנועה, תחפושות בפורים
- הקמת גינה קהילתית בסניף או טיפול בגינה הקהילתית של השכונה
- פעולות שמוקדשות ליצירה עם החניכים מחומרים ומחפצים משומשים שהם אספו
- מבצעי ניקוי חופים (יוזמות שלהם ולא במסגרת הארצית)
- רכישה של קופמוסטר קהילתי לסניף ותפעולו
- הקמת נגריה בסניף והכנת רהיטים ועזרים מקרשים ועצים משומשים שנאספו

המרואיינים שאינם מובילים בינתיים יוזמות יחודיות או אקטיביזם בסניפים בתחום משבר האקלים, התבקשו לתת הסבר לכך. חשוב להכיר את התשובות שקיבלנו בכדי להבין היכן טמונות הבעיות שמונעות את הובלת היוזמות והאקטיביזם בנושא – ולמצוא להן פתרון. להלן ציטוטים מייצגים:

" זה מושרש בסניף אז לא מרגישים צורך ליזום בתחום הזה...."

" לא ממש פועלים עדיין באופן אקטיביסטי, פועלים להגברת המודעות בתוך הסניף."

" אין כל כך דיבור אקטיביסטי. זה מורכב להוציא לדברים כמו מצעד האקלים. אבל זה כן עולה בשיח."

" יש לי בסניף שכבה בוגרת קטנה יחסית והם פחות אקטיביסטים, הם לא מתחברים לזה, אני צריך להתאים את עצמי לסניף כדי שיהיו בו חניכים ומדריכים. אני מקווה בהדרגה שזה יחלחל וישפיע עליהם."

" לא מרגיש שזה בראש מעייניה של התנועה"

" זה לא נושא שמעניין את החניכים"

" יש רצון אבל עוד לא יצא לעשות. רציתי שיבואו למצעד האקלים אך לא יצא בגלל בעיות טכניות"

"השתתפות במצעדים זה לא מתאים לתנועה תורנית"

לסיכום הפרק

תובנות:

- מתקיימים ניצנים של פעילות אקטיביסטית בסניפי התנועות, בהובלה של רכזי האקלים והקיימות, הש"שינים והמדריכים
- הרכזים והמדריכים נוקטים יוזמות ייחודיות בסניפים בהתאמה ל DNA של התנועה ושל הסניף וחניכיו, כשנכון לעכשיו היוזמות הייחודיות מתקיימות בשכיחות נמוכה והסניפים עוסקים יותר בהובלת התהליכים בתחום משבר האקלים בהלימה להנחיות של התנועה
- למדנו בשיחות עם המרואיינים שהנושא נמצא בתחילת הדרך. החינוך האקלימי הולך ותופס מקום בהווה של הסניפים ובא לביטוי במחנות הקיץ. רוב המרואיינים אמרו שלדעתם בשנים הבאות נראה ונשמע על הרבה יותר יוזמות.

סיכום. מסקנות והמלצות.

יישום השנה הראשונה בתוכנית פיתוח מנהיגות נוער להתמודדות עם משבר האקלים

בבואנו לסכם את מחקר ההערכה למיזם קידום קיימות והתמודדות עם משבר האקלים בחרנו לצטט דברים שאמר לפני למעלה מ-70 שנה הסופר משה שמיר בכינוס שנושאו: משבר הנוער (דברי שיח, 1951) "את המלאכה צריך לבצע טיפוס של שליח נאמן וטוב,.... טיפוס של מדריך תנועת נוער" עשרות תצפיות, שיחות וראיונות הותירו בנו את הרושם שאכן המלאכה נעשית על ידי תנועות הנוער. התנועות הרימו את הדגל של המאבק במשבר האקלים ונבנה תהליך מסודר, בשלבים, עם חזון, יעדים ודרכי פעולה.

כעת, אחרי סיום השנה הראשונה, אפשר לאמר שהתחיל תהליך של ממש בתנועות הנוער.

נתחיל דווקא עם הקשיים. משימת השכנוע של חניכים אינה עניין של מה בכך. חניכי התנועות סובבים במסגרות שונות ואין קו אחד שמכוון למאבק אקטיבי מבוסס ידע במשבר האקלים. לעתים הנושאים כבדים מדי ולעתים הדרישות לוותר על מנעמי החיים נתפס כמוגזם. אבל למדנו שבכל התנועות הבעייתיות מוכרת ומבינים שצריכים למצוא פתרונות יצירתיים כדי לקדם את הנושא בתנועה.

תנועות הנוער אינן מקשה אחת. יש תנועות בהן הנושא על סדר יומה של התנועה כבר שנים אחדות ויש תנועות שרק מתחילות לברר לעצמן מהי דרכן בנושא. זה בירור שיכול להיתקל בהתנגדויות, בדעות קדומות ובאמירה שאין זה מקומנו לעסוק בתחום. גם עצם העלאת הנושא, ואפילו כאשר המשימה מורכבת ולא פשוטה, משמעותית ומהווה התחלה של תהליך תנועתי משמעותי.

יוזמת המשרד להגנת הסביבה, שמתנהל בשיתוף משרד החינוך, מול מועצת תנועות הנוער והתנועות, לעלות מדרגה מבחינת תקציב, פיתוח תוכנית, מתן מענה מקצועי וניהול התוכנית תוך הגדרת יעדים, לוחות זמנים וסטנדרטים – מצליחה לחולל מהפך ביחס לחינוך אקלימי ותפיסה מקיימת בתנועות הנוער.

ראשית, הנושא נוכח בסדרי יום התנועתיים. למדנו כי במיוחד מדריכים בוגרים ואפילו חניכי כיתות ח' ומעלה מכירים את הנושא, רובם יודעים מהו חזון התנועה בהקשר של המאבק במשבר האקלים וכולם (כל התנועות) משוכנעים שהם מצליחים לגרום לשינויי התנהגות בזכות הפעילות והגברת המודעות לנושא.

שנית, יש פעולות מעשיות שבאות לביטוי במפעלי התנועות ומחנות הקיץ. כאשר יש מודעות להפרדת אשפה, ליום ללא בשר' ולבניית מתקנים והכנת 'מושמושים' מחומרים ממוחזרים, הנושא קיים בשטח. הנראות ברורה והמשמעות של ההשקעה באי גרימת נזק היא חלק מהאג'נדה של הסניף ושל התנועה.

שלישית, העיסוק בנושא מבוסס ידע. במסגרת פורום רכזי ורכזות קיימות מתקיימים ימי למידה. בסניפים התחילו לפתח מערכי פעילות רלבנטיים מותאמי גיל. ראינו כיצד תנועות נערכות להפחת

'טביעת הרגל האקולוגית'. מן הסתם, לפני שנה חלק גדול מהעוסקים בנושא לא הכירו את המושג וכעת המושג עצמו והפעילות הנלווית לתהליך היישום שגורים על לשונם.

ורביעית. התהליך המתוכנן והמבוקר מבוסס על מחקרים (ראו: מחקרן ומאמריהן של גולדמן, פאר ויעבץ). יישום מעשי שכולל: הקצאת תקנים לבעלי תפקידים בתחום, תקציב לפיתוח פעילות ותוכנית שמחלחלת ממת"ן לתנועות, להנהגות האוריות ולסניפים. ההקפדה והבקרה על שלבי התהליך, האפשרות ליזום בכל תנועה והמשוב המשמעותי של עמיתי הפורום לרכזות ורכזי אקלים וקיימות, כל אלה מציגים תמונת מצב של תוכנית סדורה שמתקדמת בשלבים ובמסגרתה מצליחים לחולל שינוי.

למדנו גם שתוכנית הפעולה אשר התוותה הועדה המקצועית תואמת את מודל יצירת השינוי (ראו: ג'ון קוטר, 2006). כך, למשל, קוטר מדגיש את חשיבותו של החזון "...הבהרת הכיוון הכללי... דירבון לנקיטת פעולה בכיוון הנכון ... וסיוע לתיאום בין הפעילויות השונות". חלק מרכזי בתוכנית היה כתיבת החזון התנועתי. ללא חזון ותוכנית לא קיבלו התנועות אישור להשתתף.

במסגרת הסיכום לא נחזור על הממצאים המלמדים אליהם הגענו בתצפיות ובשיחות האישיות בתנועות הנוער. נדגיש רק את המובהקות של עמדות המדריכים והמוראיינים בהקשר של ההצלחה לגרום לחניכים לשנות הרגלי חיים. את השכנוע בדבר הצורך בתוכנית חינוכית ארוכת טווח שתהיה חלק מסדר היום התנועתי ואת השימוש הנפוץ במושגים שנדלו מתוך התוכנית ומהעיסוק בנושא והיו לחלק בלתי נפרד משפתם של המדריכים והבוגרים בתנועה.

בעקבות המחקר הגענו לכמה תובנות ולסיום נציין בקצרה

- לכל תנועות הנוער יש חזון בתחום הקיימות והמאבק במשבר האקלים, שנמצא בהלימה לעקרונות של התנועה
- רוב הרכזים והש"שינים רואים בעיסוק בתוכנית משבר האקלים והקיימות תוכנית חינוכית עמוקה ורחבת היקף שהתנועות ימשיכו להוביל
- רוב המוראיינים רואים, ואף יודעים לציין ולהסביר, קשר ברור וישיר בין הפעילויות השונות במסגרת התוכנית למאבק במשבר האקלים לבין החזון התנועתי
- רוב הבוגרים משוכנעים שתנועת הנוער יכולה להשפיע בנושא יותר ממסגרות אחרות. לדבריהם הם רואים בשטח שהנושא מעניין את החניכים (את רובם) וכתוצאה מכך גם נענים לפעילות מעשית בסניף ובקהילה.
- כששוחחנו על השפעה של הפעילות בסניפים על הקהילה (הורים, תושבי השכונה / היישוב, בתי ספר) נענינו בדרך כלל שהנושא יהיה בראש סדרי העדיפויות בשנת הפעילות הבאה.
- כל המוראיינים ששוחחנו אתם יודעים לספר על תוכניות שנרקמות בסניפים לקראת שנת הפעילות הבאה. החל מטקסי פתיחת השנה, עבור דרך מערכי פעילות ועד צעדים שיעשו במפעלי הקיץ בשנים הבאות.
- התוכניות לשנת הפעילות הבאה מצביעות על מגמה של הכנסת הנושא והתוכניות לסדר היום התנועתי. זו מגמה שראוי לבחון.

בתחילת הדוח הודינו למובילות התוכנית על שיתוף הפעולה והפתיחות. כעת המקום להודות לכל מי שנפגשו אתנו במהלך הביקורים בסניפים, במפעלי הקיץ ובמהלך הפגישות והשיחות עם רכזות ורכזי הקיימות. למדנו שיש חבורה הולכת וגדלה של צעירות וצעירים שמבינים שלפיד המאבק במשבר האקלים נמצא בידיהם. הם לא נרתעים, לא מוותרים ומקדמים פעילות מרשימה בהיקפים משמעותיים.

המלצות להמשך

- בעקבות התצפיות, השיחות וניתוח הממצאים למדנו על כמה נושאים שנציע להתמקד גם בהם בשנת הפעילות הבאה (אם כי, אפשר שאנחנו מתפרצים לדלת פתוחה)
 - הנושאים להלן, לצד המשך בחינת השאלות שעלו במהלך הקיץ האחרון, יכולים להוות בסיס לשלב שני של מחקר הערכה, אשר ילווה את התוכנית בהמשך הדרך.
- א. הרחבת הפעילות לתהליכים היומיומיים שמתקיימים בסניפי התנועות, לצד המשך המיקוד במהלך הטיולים והמפעלים
- ב. בקרב רכזי הסניפים ורכזי הקיימות עלתה המודעות לצמצום צריכה. נציע שנכון לעודד אותם לפעול בכיוון בהקשר של הזמנות הצידוד השונות, כמו גם בהעלאת המודעות בסניפים להפחתת 'טביעת הרגל האקולוגית'
- ג. למדנו באחד המחנות כי הפיילוט של הפרדת מזון והעברתו לבעלי חיים בכפר נוער סמוך הצליח מאוד. מרכז ההפרדה היה מקור לגאווה של הנהגת המחנה כמו גם מרכז תוכן שהמחיש את היכולת לפעול בתחום. ככל שיוכלו להרבות בכאלה יוזמות, כך ייטב
- ד. נושא הימנעות מפגיעה ביער במהלך מחנות הקיץ ראוי לעיסוק מתמיד. זהו תהליך חינוכי וכזה יהיה ארוך וחשוב לשמרו ולא להרפות

- ה. למדנו כי התחילו להכניס את הנושא לתוכניות קורסי הדרכה וקורסי הכשרה תנועתיים. ראינו בחלק מהתנועות שהנושא רק מוזכר ולא מורחב, בשל סדר יום עמוס מאד בקורסים. ברור לנו שמדובר בשנה ראשונה ולא סביר לצפות לשינויי תוכנית קורסים בשלב כה מוקדם. יש מקום לדיון בדרכי ההתמודדות עם הנושא כמדריכים, במיוחד כמדריכים של חניכים צעירים.
- ו. החניכים כשגירים - יצירת פעילויות מנחות שיובילו את החניכים להעביר את המסרים של המאבק במשבר האקלים והשמירה על הקיימות לקהילות שהם חברים בהן, מחוץ לתנועות הנוער: המשפחה, הכיתה וביה"ס, השכנים בבניין, השכונה וכו'.
- ז. הובלת המאבק במשבר האקלים והעברת המסרים עשויות להוביל גם לשינוי בדפוסי ההתנהגות של חברי התנועות: ויתור על הסעות הורים במכוניות פרטיות לטובת עידוד השימוש בתחבורה ציבורית, כמו גם עידוד התנהלות ספורטיבית ובריאה הכוללת הליכה ברגל ו/או רכיבה על אופניים (לא ממונעים).
- ח. התקציב שמעמידה התוכנית, כמו גם המסגרת המארגנת של המשרד להגנת הסביבה, משרד החינוך ומת"ן, מאפשרים כולם יחדיו ליישם רעיונות הדורשים משאבים.
- ט. החשש, שבא לביטוי בשיחות עם רכזי אקלים וקיימות, אודות השאלה עד כמה התפקיד יהיה קבוע ויוכלו להתמקצע במסגרתו, נענה במסגרת התקציב והפורום המשותף לכל רכזי האקלים והקיימות. למדנו שיש הסכמה על חשיבות הפורום ועל התייחסות לתפקיד כמקצועי ומשמעותי.
- י. בשיחות למדנו שרוב המרואיינים מסכימים שראוי להשתתף בייזום פעילויות של אקטיביזם מבית היוצר של התנועה, כזה שתואם את החזון שהיא מחנכת אליו (ולא רק הצטרפות לפעולות מאורגנות חיצוניות דוגמת מצעד האקלים וניקוי החופים הארצי שהתקיים לאחר הזיהום מהספינה)

נספח 1. טביעת רגל אקולוגית – עקרונות והבהרות

מסמך משותף של המשרד להגנת הסביבה, משרד החינוך מנהל חברה ונוער ומועצת תנועות הנוער בישראל)

טביעת רגל אקולוגית – עקרונות והבהרות)

תזכירו לי, מה באנו לעשות?

המטרה של המיפוי היא לעלות מודעות למצב טביעת הרגל האקולוגית התנועתית, לזהות תחומים בהם ניתן לעשות שינוי בעל משמעותי ולקדם שיח חינוכי בנושא שיהיה בסיס לתוכנית עבודה.

מה מצופה שהתוכנית תכלול?

- המסקנות העיקריות שגילינו במיפוי התנועותי על טביעת הרגל האקולוגית שלנו.
- יעדים מספריים (איפה שניתן) ומילוליים (בכל השאר) - לאיזו הפחתות אנחנו רוצים להגיע.
- מה השינוי שנראה בהרגלים אישיים ותנועותיים, בדרכי עבודה ונהלים
- הסבר איך נעשה את זה? על ידי: הכשרות, נהלים, תהליכים חינוכיים, רכש, דברור והסברה וכו'.

רגע, אז מה אנחנו צריכים למדוד?

בעיקרון אנחנו מודדים 4 תחומים: חשמל ואנרגיה, מים, תחבורה וצריכה (גם רכש ופסולת).

נמדוד ב-3 רמות: רמת הסניפים, המטה ו-2 מפעלים תנועותיים.

בטפסים לדוגמא מפורטים המון נושאים למדידה - כל תנועה צריכה מתוך הטפסים לבנות כלי מדידה שמתאים לפעילות התנועתית ולאופי שלה.

כמה סניפים צריכים למדוד?

את תהליך המדידה המלא צריך לקיים ב- 30% מהסניפים של התנועה.

קודם כל בסניפים בהם אנחנו משלמים את חשבונות החשמל והמים.

במידה ואין לנו מספיק סניפים כאלו, נמדוד 30% מהסניפים שיש לנו תוך כדי מדידה ומיפוי של מה שאנחנו כן יכולים למדוד (תצפיות על הרגלים, דרכי עבודה וכו').

מה עם סניפים שאנחנו לא מחזיקים את המבנה שלהם?

העיקרון שמנחה אותנו הוא למדוד רק את מה שניתן להשפיע עליו ולראות את ההשפעה - על כן, לדוגמא בסניף שבו אנחנו לא משלמים חשמל או מחליטים איזה מנורות יותקנו, אין טעם לנסות למדוד את צריכת החשמל.

לעומת זאת, לבדוק את הרגלי השימוש של החניכות והחניכים בחשמל אנחנו כן יכולים למפות.

ומה עם הקומונות?

ישנה חשיבות למפות גם את הקומונות.

להתנהלות בהן יש השפעה עצומה על סדר היום התנועותי (מכפיל כוח רציני).

עם זאת - הן אינן נספרות בתוך ה-30% של הסניפים וגם-קחו בחשבון שאי אפשר לבצע רכש עבור הקומונות בהתאם לכללי תקנת תנועות הנוער.

איך בודקים את המטה?

את המטה יחסית קל לבדוק בדרך אמפירית.

מומלץ לעבוד בהתאם לפרטי המידע בטפסי המיפוי שהכנו לכם.

במידה ויש לתנועה כמה מבני מטה- יש למפות את כולם.

איך בוחרים את המפעלים בהם עושים מיפוי?

נבחר 2 מפעלים תנועתיים משמעותיים שלשינויים בהם תהיה השפעה חינוכית כלל תנועתית וכן, שיש ביכולתנו לעשות בהם שינוי מבחינת טביעת הרגל.

בעדיפות למפות מחנות/ טיולים בשטח בהם התנועה אחראית על מרבית מאפייני הפעילות, הרכש ועיצוב הלוגיסטיקה, ולא- סמינרים וקורסים במרכזי סמינרים/פנימיות.

איזו הפחתה מצופה מאיתנו?

יש יעדים קשיחים: בסניפים (30% מהסניפים, ורק באלו שיש לנו בהם שליטה על חשבון החשמל והמים), במטה ובמפעלים עמידה ביעדי הפחתה של לפחות 10% בחשמל ומים.

בשאר הנושאים שתמפו- עליכם להגדיר את יעדי הפחתה בעצמכם בהתאם למיפוי ולתחומים השונים שנמדדו. היעדים יכולים וצריכים להיות אמפיריים, חינוכיים והתנהגותיים.

אנחנו נצפה ליעדים ריאליים אך גם שאפתניים.

מה תיחשב תוכנית טובה?

תוכנית טובה תהיה תוכנית בה ניכר:

1. שנערך מאמץ תנועתי למיפוי מותאם תנועה: מבוסס חשיבה ומתאים למבנה הארגוני של התנועה
2. נאספו נתונים אמפיריים היכן שניתן ונערכו תצפיות ובקורות
3. הוסקו מסקנות
4. הוצבו יעדים בהתאם למסקנות ולנתונים
5. נבנו דרכי ביצוע שנגזרו מתהליך העבודה
6. ישנן הגדרות כיצד ההצלחה תימדד
7. הוגשה תוכנית רכש מנומקת ומבוססת

אז מה אנחנו צריכים להגיש לתוכנית?

תוכנית כתובה שתעיד על כל מה שענינו בשאלה הקודמת.

תסבירו לי איך הולך לעבוד העניין של הרכש?

עליכם לבנות תוכנית רכש מנומקת ומבוססת שתשקף ותסביר כיצד הרכש יסייע לכם ביעדי הפחתה שהצבתם.

את תוכנית הרכש יש להגיש עד 14.4.2022 ביחד עם כלל התוכנית.

שוב, ככל שתהיה התאמה בין התוכנית והיעדים לרכש, יהיה יותר קל לאשר את צרכי הרכש שלכם.

שימו לב: אמנם בקול הקורא נקבעה מסגרת תקציבית לכל תנועה שמהווה את מסגרת התקציב – אולם לוועדת ההיגוי שמורה הזכות לא לאשר ולא לקבל בקשות גם אם נכנסות "לתקרת" הסל, ככל שתוכנית המיפוי לא תהיה מעמיקה רצינית ועונה על הגדרות "תוכנית טובה" שפירטנו עליה בשאלה....

אם הייתם צריכים להגיד את הכל בשני משפטים?

מה שחשוב: לעשות תוכנית איכותית שעושה שינוי מעמיק.

מה שלא חשוב: להסתבך במיפוי דקדקני ומורכב מידי שלא משרת את התהליך החינוכי ואת השינוי שאנחנו רוצים להוביל.

ובעיקר- אנחנו לא פה לחרטט אלא לעשות שינוי אמיתי.

נספח 2. תבנית לבניית תוכנית עבודה להפחתת טביעת רגל אקולוגית.

המתווה תוכנן על ידי הוועדה המקצועית (באחריות מעין, סמדר ודודו) והועבר לרכזות ורכזים בתנועות הנוער. בנוסף הוכן מתווה שאלות ותשובות להקלת ביצוע המשימה. כמו-כן, נשלח קובץ מפורט שמלמד כיצד לחשב את טביעת הרגל האקולוגית (חשבונאות סביבתית) למסמך: **טביעת רגל אקולוגית – כלי עזר** צורפו הפניות לקריאה ולמידה נוספת ולכל סעיף נכתב הסבר ידידותי ומפורט. בתוכניות שהוגשו לאישור היה פרק של מיפוי ותוכנית להפחתה, מבוסס על טבלת התוכנית..

תוכנית עבודה להפחתת טביעת רגל אקולוגית				
תחום מיפוי	צעדים להפחתת טביעת רגל אקולוגית			
	מטה			
דרך פעולה	פעולות חינוכיות	שינוי הפחתה	הרגלים/	רכש לצורך הפחתה
אנרגיה				
מים				
צריכה, רכש ופסולת				
תחבורה				

תחום מיפוי	צעדים להפחתת טביעת רגל אקולוגית			
	סניפים			
דרך פעולה	פעולות חינוכיות	שינוי הפחתה	הרגלים/	רכש לצורך הפחתה
אנרגיה				
מים				
צריכה, רכש ופסולת				
תחבורה				

תחום מיפוי	צעדים להפחתת טביעת רגל אקולוגית			
	מפעלים מפעל 1 שם המפעל:			
דרך פעולה	תהליך חינוכי	שינוי הפחתה	הרגלים/	רכש לצורך הפחתה
אנרגיה				
מים				
צריכה, רכש ופסולת				
תחבורה				

נספח 3. כלי מחקר לתצפיות בשטח ומתווה לראיונות

כלי מחקר – פרויקט קיימות בתנועות הנוער

חשוב: ההגעה לסניף/קן/שבט אחרי קריאת החזון והעקרונות של התנועה.
להציג את עצמכם בערך כך:
אני מצוות הערכה מטעם מועצת תנועות הנוער, באתי לראות ולשמע על הפעילות בסניף/בקן/שבט בנושא משבר האקלים וקיימות. כדי להצליח לדייק את העשייה חשוב לנו לשמוע הכל והדברים לא עוברים לגורמים חיצוניים אלא לאחר אישור התנועות

כלי 1. צ'ק-ליסט – טבלת תצפית ובדיקה בסניפי התנועות:

מה בודקים	איך בודקים	יש / אין	איפה ממוקם בסניף	פירוט והערות (אם יש)
האם יש בסניף עזרים למניעת בזבז אנרגטי? לבדוק את הבאים: - מפסקים חכמים, - נורות לד, - מזגנים עם דירוג, - חסכמים	מסתכלים וגם שואלים את מרכז הסניף ואת רכז הקיימות בודקים בחדרים ורואים האם בחדרים ריקים יש אור ו/או מזגן דולקים שואלים על התקנת חסכמים			
האם ניתן לראות בסניף עדויות לשימוש במוצרים ממוחזרים? (בדים, נגרות, אלתורים, עזרים לפעולות)	מסתכלים מסביב ומתעדים			אפשר גם לצלם
האם החניכים משתמשים בתחבורה ציבורית/אופניים/קורקינט/ או מגיעים ברכב פרטי	מסתכלים אם יש מקום חניה לאופניים וקורקינטים +שואלים את כל המרואיינים בקשר לתחבורה ציבורית בודקים האם בכלל ישנה נגישות שכזו			בשאלונים למדריכים ולחניכים יש שאלות על שינוי באורחות החיים שלהם, אחרי שתשמעו אותם – הכניסו התייחסות גם כאן
האם יש שימוש בכלים חד-פעמיים?	מבקשים לשתות מים או קפה ☺			לפרט אם יש משהו מיוחד
האם במהלך הראיונות יש שימוש במושגים מתחום משבר האקלים והקיימות? האם ישנה התייחסות למקומה הייחודי של תנועת הנוער בקידום פתרון למשבר?	מקשיבים...			לפרט מי אמר לפרט מושגים שנאמרו לרשותכם בדף האחרון של הקובץ מושגים שמצופים להיאמר בראיונות
האם יש פרסומים דיגיטליים של הסניף שמציגים שינויים שהתבצעו בסניף התחום ההתנהגות התנועתית – צריכה, חסכון אנרגטי, מזון וכו'... האם חלק מהפרסומים קוראים לקהילה הסובבת את הסניף להכיר/להיות שותפה בשינוי שאותו מבקש הסניף לקדם?	לבקש לראות איך הסניף מפרסם את פעילותו בתחום משבר האקלים והקיימות לעין בפרסומים שקיבלתם/ נשלחו אליכם			אנחנו מקווים לראות שאין פרסומים מודפסים, אלא דיגיטליים.... לפרט מה מראים לכם

כלי 2. ראיון עם מרכזי סניפים / רכזי אקלים וקיימות בסניפים / ש"שינים

בנוסף להצגה העצמית כמו שעשיתם עם הרכז, תוסיפו ותסבירו את הדברים הבאים:
לפני שנה הצטרפה התנועה שלכם אל התוכנית לפיתוח מנהיגות נוער להתמודדות עם משבר האקלים.
בהתאם לכך ביצעה תנועת הנוער שלכם כל מיני פעולות בנושא – ואנחנו רוצים ללמוד מהי מידת ההטמעה והאפקטיביות בשטח
לציין ש:
1. בראיונות שתקיימו - לא יירשמו שמות של המראיינים
2. הניתוח של המידע הוא ברמת כלל תנועות הנוער ולא הסניף של התנועה הזאת באופן ספציפי
3. כל זה כדי שיוכלו לדבר בפתיחות וירגישו נוח לומר הכול

1. האם בטרם קיומה של התוכנית בתנועה היית חשוף למושג **משבר האקלים**? כן / לא.
אם כן נסו לברר האם מאז התוכנית עולם הידע שלו בנושא התרחב ואם כן באיזה אופנים
2. האם כמרכז סניף/ רכז אקלים וקיימות /ש"ש קיימת פעולות תוכן/הדרכות/שיחות בנושא עם חניכים לפני יישומה של התוכנית הנוכחית? כן / לא
אם כן – נסו להבין באיזו עצימות – והאם משהו השתנה מאז התוכנית מבחינת התוכן, המושגים או כמות העיסוק בנושא
3. איך העיסוק והפעילות שלכם בנושא **משבר האקלים קשורה לסדר היום התנועתי שלכם מבחינת מפעלים וחזון**?
(הערה למראיינים: צריך להבהיר שלא בוחנים אותם אם הם מכירים את החזון. אבל, רוצים לשמוע בתוך דבריהם אם יש הכרות. לכן – קוראים מראש את החזון.)
כמו כן להיות קשובים בדברים שלהם האם הם תופסים את העיסוק בנושא כתוכנית "נקודתית" שנותנים לה תשומת לב לתקופה מוגדרת או האם הם מבינים את ההקשר כתפיסת פעולה ארגונית וחינוכית חדשה – כמו למשל בטיחות או צרכים מיוחדים)
4. איך מתקיים תהליך ההטמעה של **הידע** בנושא **משבר האקלים** למדריכים ולחניכים? (לשים לב שהם מתארים: מי מתדרך? איך התהליך מתקיים בפועל?)
5. איך מתקיים תהליך **ההובלה של שינויים בהתנהגות** שנדרשים מכל אחד מאיתנו כחלק מההתמודדות עם משבר האקלים? (איך אתם מובילים תהליכים של צמצום צריכה, קיימות כדרך חיים, שמירה על הסביבה וכד')
6. איזה **הרגלים ופעולות** השתנו בסניף מאז העיסוק בתוכן של משבר האקלים והקיימות (אם בכלל)? לדוגמא: ביטול כתובות-אש, הפסקת שימוש בחד-פעמי, הקפדה על סגירת חשמל ומזגנים, וכד' (לבקש שיפרטו במילים שלהם, לסייע בדוגמאות במידת הצורך)
7. אילו **שינויים פסיים** ערכתם בסניף/בשבט מתוך הבנה שיש לשנות אורחות חיים גם בתנועה וכדי שיהיה מודל התנהלות נכונה לחניכים ולקהילה? לדוגמא: התקנת נורות לד, התקנת מתקן לחניית אופניים, התקנת פחי מחזור ליד הסניף בתיאום שלכם עם הרשות המקומית, וכד' (לבקש שיפרטו במילים שלהם, לסייע בדוגמאות במידת הצורך)
8. האם אתם מובילים את הסניף לפעולות של **יוזמה ואקטיביזם** בתחום משבר האקלים והקיימות?
אם כן – שיספרו על הפעולות, איך ומה הם עושים
אם לא – שיסבירו למה
9. האם במסגרת העבודה שלכם על נושא משבר האקלים והקיימות יש **חיבורים גם לקהילה**?
כן / לא אם כן – לבקש להסביר באיזו קהילה מדובר ולתאר את החיבורים
אם לא – לשאול למה ולפרט
10. האם מתקיים **פרסום** או דברור של הפעילות על משבר האקלים והקיימות **בקהילה**? כן / לא
במידה והתקיים: מה פרסום? איך התקיים תהליך הפרסום? איזה פידבק מתקבל?
11. דברים נוספים שאתם רוצים לשתף אותנו על הפעילות בנושא משבר האקלים והטמעת הקיימות בתנועה ובסניף

כלי 3. ראיון עם מדריכים

1. איפה וממי רכשתם את הידע בתחום משבר האקלים?
2. אילו פעולות קיימתם עם החניכים שלכם בנושא משבר האקלים והקיימות?
3. איך מקשרים את הפעילות המקיימת עם השמירה על האקלים?
4. מה החשיבות שאתם מייחסים לנושא משבר האקלים ולמה?
5. איך הפעולות בתנועת הנוער משפיעות על אורח החיים האישי שלכם ביום-יום? (לבקש שיפרטו ויתנו דוגמאות. אפשר לעזור ולתת דוגמאות כמו: צמצום צריכת מותגים, העדפת הליכה ברגל, הפרדת האשפה הביתית, הפסקת אכילת בשר בקר)
6. האם הצלחתם לגרום לחניכים שלכם לשנות הרגלי חיים בעקבות הפעולות בתנועה על משבר האקלים? (לבקש שיפרטו ויביאו דוגמאות)
7. האם נתקלתם בהתנגדויות למסרים שמועברים בפעולות? או לצורך בשינוי ההתנהגות בתחומים שונים? (לבקש שיפרטו ויתנו דוגמאות)
8. איזה הרגלים ופעולות השתנו בסניף מאז העיסוק במשבר האקלים? לדוגמא: ביטול כתובות-אש, הפסקת שימוש בחד-פעמי, התקנת נורות לד, הקפדה על סגירת אורות ומזגנים וכד' (לבקש שיפרטו במילים שלהם, לסייע בדוגמאות במידת הצורך)
9. האם אתם מובילים את החניכים שלכם לפעולות של יוזמה ואקטיביזם בתחום משבר האקלים?
אם כן – שיספרו באילו שכבות ומה הפעולות
אם לא – שיסבירו למה
10. האם בעקבות הפעילות בתנועה יש חלחול של הידע ושל השינוי בהתנהגות גם לקהילות שונות שאתם שייכים אליהן? כגון: המשפחה, הכיתה, הבניין, חוגים, וכד' (לבקש לפרט אילו קהילות ומה ההשפעות)
11. איך העיסוק שלכם בנושא משבר האקלים והקיימות מתחבר לסדר היום התנועתי ולחזון של התנועה?
12. דברים נוספים שאתם רוצים לשתף אותנו על תהליכי ההטמעה והשינוי בתחום משבר האקלים

כלי 4. מתווה לשיחה עם רכז.ת אקלים וקיימות בתנועה

הכוונה היא ללמוד על תפיסת תפקידם, יכולת הפעולה במרחב התנועתי ויחסי הגומלין עם המשרד להגנת הסביבה, מנהל חברה ונוער ומת"ן.

- האם בטרם קיומה של התוכנית בתנועה היית חשוף.ה למושג **משבר האקלים**? האם הידע גדל והאם אפשר לתת דוגמה שתמחיש.
- איך העיסוק והפעילות שלכם.ם בנושא **משבר האקלים קשורה לסדר היום התנועתי שלכם.ן? מבחינת מפעלים וחזון?**
- איך מתקיים תהליך ההטמעה של **הידע** בנושא **משבר האקלים** למחוזות ולסניפים?
- איך מתקיים תהליך **ההובלה של שינויים בהתנהגות** שנדרשים מכל אחד מאיתנו כחלק מההתמודדות עם משבר האקלים? (צמצום צריכה, קיימות כדרך חיים, שמירה על הסביבה וכד')
- בנושא טביעת הרגל האקולוגית- כיצד סייעתן.ם לסניפים בתהליך צמצום טביעת הרגל האקולוגית? האם יש לתנועה ניסוח מסודר של דרך פעולה לצמצום טביעת הרגל האקולוגית?
- האם בגיבוש התוכנית נעזרת בייעוץ חיצוני? אם כן של מי?
- ספציפית לגבי תוכניות ההדרכה בתחום? כיצד פותחו? האם נעזרת במומחה חיצוני?
- האם וכיצד ההצלחות בהפחתת טביעת הרגל האקולוגית הופצו בתנועה כולה. התייחסו באופן כללי על למידה מתוך ההתנסות.
- איזה תהליכים חינוכיים מתנהלים ברמה התנועתית?
- כיצד בא לידי ביטוי שיתוף הפעולה בתוך התנועה?
- כיצד בא לידי ביטוי שיתוף הפעולה בין התנועות?
- כיצד נעזרים במת"ן ובחברי הוועדה המקצועית, נציגי המשרדים הממשלתיים?

מושגים בתחום משבר האקלים והקיימות שאנחנו מצפים לשמוע מהמרואיינים:

מושגים שנחפש לשמוע בדברי המרואיינים	לשים לב ולתעד גם:
משבר האקלים חוק האקלים צדק סביבתי צמצום צריכה תרבות צריכה גידול בשר והשפעתו הסביבתית קיימות כדרך חיים מחזור הפרדת פסולת שלושת ה- RRR (= צמצום, מחדוש, מחזור) חינוך לקיימות חינוך לשינוי להיאבק לשינוי שינוי מדיניות ממשלתית פליטות פחמן דו-חמצני התחממות גלובלית אנרגיות מזהמות/דלקים פוסיליים טביעת רגל אקולוגית הכחדה של בעלי-חיים שמירה על שטחים פתוחים שמירה על הסביבה	• אמירות שמתארות פעולות של שינוי (סניפיים, קהילתיים, אישיים) • מושגים ייחודיים בהתאם לתפיסה התנועתית

נספח 4. טבלת תצפיות והיקף ראיונות ושיחות אישיות

תנועה	סניף/פעילות	מקום	מספר תצפיתניות.ים	תאריך
הנוער העובד והלומד	שלוחת הל"ה	גבעתיים	1	14/06/2022
הנוער העובד והלומד	זיכרון יעקב	זיכרון יעקב	1	21/06/2022
צופים	שקמה	רמת גן	1	14/06/2022
צופים	כרמל	חיפה	2	14/06/2022
מכבי צעיר	מחנה קיץ	אנדרטת הנח"ל	2	05/07/2022
המחנות העולים	מחנה קיץ	יער אשבל	2	16/07/2022
צופים	מחנה קיץ	יער לימונים	2	17/07/2022
הנוער הלאומי- בית"ר	קורס הדרכה	יער לביא	2	26/07/2022
היכלי עונג	פעילות קיץ	תל אביב	1	27/07/2022
השומר הצעיר	קורס הדרכה	עין שמר	2	28/07/2022
הנוער העובד והלומד	סמינר מדריכי ח'	כפר החורש	2	02/08/2022
האיחוד החקלאי	מחנה קיץ	יער לימונים	2	04/08/2022
אריאל	מחנה קיץ	יער המגינים	2	10-11/8/2022
צופים	קורס ראשגדי"ם	הוד השרון	1	11/08/2022
בני עקיבא	פעילות קיץ	ירושלים	1	15/08/2022

ראיונות ושיחות אישיות

מתנדבי שנת שירות, מרכזי סניפים, רכזות ורכזי אקלים וקיימות בסניפי תנועות הנוער - 51

מדריכות ומדריכים של חניכים בשכבת כיתות ח' ומעלה - 31

רשימת מקורות

- אבן, נ. (2014) לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל
- אבן, נ. (2022) **מדן ועד אילת, תנועות הנוער קולטות עלייה ופועלות בפריפריה**, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל. בדפוס
- אבן, נ. הימן זהבי, ר. בורגר, א. (2016) **הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער**, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל
- דברי שיח ב', הנוער בישראל: מציאות, בעיות, תפקידים** (1951) הרצאות ודברי חברים, מפלגת פועלי ארץ ישראל, תשי"ב, תל אביב
- הימן זהבי, ר. גרטל, ג. (2017) **חינוך מאפשר, החינוך בתנועת הנוער כהכנה לחיים**, הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל. עמ' 157-158
- יעבץ, גולדמן, פאר (2011) **חינוך סביבתי בתנועות הנוער: סקר מודעות סביבתית, נכונות לפעילות סביבתית והמלצות לדרכי עבודה בארגונים אלה בנושא הסביבתי**. דוח מחקר. אתר המשרד להגנת הסביבה.
- קוטר, ג. (2006), **להוביל שינוי**, הוצאת מטר
- קמין, א. 'ניהול שינוי מתוכנן', ברשת
- (https://ok-consulting.co.il/wp-content/uploads/2017/04/OrnaKamin_ChangeMng_Igud.pdf)